МАСНАВИ
КЭПСЭЭННЭРЭ

Мавляна
Джалалетдин Руми

«ЭРКАМ»
МАННАЙГЫ
ТАҺААРЫЫ

Стамбул - 2020

© «ЭРКАМ». МАҢНАЙГЫ ТАҺААРЫЫ - 2020

МАСНАВИ КЭПСЭЭННЭРЭ

Мавляна Джалалетдин Руми

Тылбаастаммыт айымньы:	Избранные рассказы из «Маснави»
Аптара:	Мавляна Джалалетдин Руми
Нууччалыыттан тылбаастаата:	Валерий Луковцев - Дьурустаан
Көннөрүүнү оҥордо:	Валерий Луковцев - Дьурустаан
Сүбэ-көмө оҥордулар:	Д-р Огуз Камиль Эрджантурк, Айхал Габышев
Кинигэ таһын ойуулаата:	Расим Шакироглу
Ойуутун-киэргэтиитин оҥордулар:	Расим Шакироглу
ISBN:	978-605-302-821-5
Кыһа аадырыһа:	İkitelli Organize Sanayi Bölgesi Mahallesi, Atatürk Bulvarı, Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C, Başakşehir İstanbul / Türkiye
Төлөпүөн:	+90 212 671 07 00 pbx
Факс:	+90 212 671 07 48
Email аадырыһа:	info@islamicpublishing.org
Веб-сайт:	www.erkamyayinlari.com
Language:	Yakut (Sakha) Language

«ЭРКАМ» МАҢНАЙГЫ ТАҺААРЫЫ

МАСНАВИ КЭПСЭЭННЭРЭ

Мавляна Джалалетдин Руми

«ЭРКАМ»
МАННАЙГЫ
ТАҺААРЫЫ

Стамбул - 2020

ИҺИНЭЭҒИТЭ

Аан тыл 7
Мавляна уонна «Маснави»..... 9
Хахай, саһыл уонна бөрө..... 14
Аҥала эһэ «абырала»..... 16
Оҕонньор уонна эмчит 18
Ким уочаратай? 20
Тойон күндүлээһинэ..... 24
Хахай уонна куобах 25
Атыыһыт попугаайа..... 30
Ас лааппытын бас билээччи попугаайа 33
Үөрэхтээҕимсийээччи уонна хайыыктаах киһи... 35
Ойуу түһэттэрии 36
Таптыыр киһи хоруйа 38
Дьүлэй ыарыһахха хайдах сылдьыбытай?..... 39
Минньигэс отону ким сиэбитэй?..... 42
Уоруллубут эриэн үөн..... 43
Султаан кыырда..... 44
Өсүөл барда! 45
Икки кулут 47
Хатыылаах талаҕы олордубут киһи 49
Үтүө быһыы..... 51
Уоруйах суола..... 53

Бедуин уонна бөлүһүөк 54
Сүүнэ тэбиэн уонна быыкаа кутуйах 57
Сулуон ньирэйэ 59
Тыа киһитэ уонна куорат олохтооҕо 61
Павлин уонна шакал 66
Сулуон хайдах көрүҥнээҕий? 68
Сирэйгэ тыаһатыы 70
Учуутал хайдах ыалдьыбытай? 71
Көмүс маастарын хоруйа..... 76
Уоруйах 77
Биэ кулунчугун үөрэтиитэ 78
Сыт да араастаах 79
Буору сиир киһи 81
Хоһоонньут уонна икки визирь 82
Көтөр үс сүбэтэ 85
Бедуин ыта..... 87
Дьардьаманы тириэрээри 89
Султаан уонна кулут кыыс 91
«Маҥнай кини тыынын быһыҥ» 97
Ыарыһахха сылдьыы 98
Хотоҥҥо хаайыллыбыт газель 100
Бытыгын оҕунуохтанар киһи 102

ААН ТЫЛ

«Хас ааҕар киһи тугу аахпытыттан бэйэтин өйүн-санаатын, билиитин-көрүүтүн таһымынан ылынан өйдүүр. Онон кими эмэ өйдөтө-үөрэтэ сатыыр буоллахха, кини өйдүүрүгэр сөп түбэһиннэрэн, ол киһи туттар тылынан-өһүнэн этэр-саҥарар, суруйар ордук».

Мавляна бу бэргэн кынаттаах этиитэ кини олоҕун аналын уонна айымньыларын сыалын-соругун чопчулаан быһааларга дылы. Субу илиигитигэр тутан олорор кинигэҕит – Мавляна саамай киэҥник биллибит, аатырбыт «Маснави» номохторун хомуурунньугуттан талыллан сүүмэрдэммит айымньылара.

«Маснави» хоһоонунан суруллубут 6 түһүмэхтээх кинигэттэн турар. Төһөнөн ыйар-үөрэтэр ис хоһоонноох, суолталаах, соччонон киһи-аймах сиэри-майгыны тутуһар, кутунан-сүрүнэн сүүдүйэн ылынан итэҕэллээх буоларыгар сирдиир аналлаах. Мавляна суруйар айымньыларыгар бэйэтин этэр өйүн-санаатын сүмэтин, тоһоҕолоон ту-ох өйү-санааны этэрин, дьоҥҥо тиэрдиэн баҕарарын кэбэҕэстик өйдүүллэрин туһугарис хоһоотун чэпчэтэн олох араас эйгэлэрин көстүүлэриттэн холобурдаан, буолбут түбэлтэлэри холобурдаан, дьиҥ бэйэтин олоҕор буолбут түбэлтэлэри көрбүтүттэн-истибититтэн, үгүһү аахпытыттан ырыҥалаан талан дьоҥҥо үөрэх оҥостоллоругар, күннээҕи олохторугар сирдэтинэллэригэр анаан суруйбута. Хас ойуулуур түбэлтэлэрин ис номоҕунан тириэрдиэн баҕарар сүбэтин-соргутун сөпкө

туһаналларыгар түмүктээһиннэри оҥорор, норуот бэргэн өһүн хоһооннорун, өс номохторун сатабыллаахтык киллэрэн байытар, ааҕыллымтыатын, өйдөнүмтүөтүн ситиһэр. 300 чугаһыыр «Маснавига» киирбит кэпсээннэр, номохтор ураннык аттарыллан сааһыланан, бэйэ-бэйэлэриттэн ситимнээхтик таҥыллан бэриллибиттэр. Саҕаламмыт тиэмэ атыҥҥа салҕанар, биир номох иккистиин силлиһэн атын түбэлтэ ойууланарыгар тоҕоохоҥ үөскэтэр. Мавляна суруйуутун уратыта - ааҕааччыны кытары атах тэпсэн олорон дуулаҥы аһан, олох, киһи аналын туһунан истиҥник сэһэргэһэ олорору санатар. Туох да саарбаҕа суох, Мавляна Коран иитэр-үөрэтэр, ыйар тосхолун тутуһан инники дьулуһар айанньыт.

Кини Кораҥҥа баар уобарастар уонна бэриллэр холобурдар суруллууларын ньыматын туһанар. Номохторго сэһэргэнэр түбэлтэлэри ааҕан киһи элбэххэ үөрэниэн сөп эрээри, кини суруйуутун сүрүн сыала-соруга хас биирдии номоҕу түмүктүүр этиилэрин дьиҥ кырдьыкка сирдиир, толкуйдатар ис хоһоонноругар баар. Кини айымньыларын суруллууларын тосхоло, ааҕааччыны тардар ньымата онуоха буолар.

Хас этэр, тиэрдэр санаата, толкуйдатар ис номоҕо кини киһи сиэрин-майгытын тупсараргa дьулуһар саҥаны киллэрээччи, сырдатааччы учуутал, духуобунай сүбэһит, сирдьит буоларын кэрэһилиир. Бу олус ааҕыллымтыа, киһи дуоһуйууну ылар кинигэтин иһийэн олорон аах, Үрдүктэн Үрдүк Аллаах уоскуланы аҕаллын, үтүөнү тосхойдун.Бу ааҕыыга аныыр бириэмэҥ саамай туһаны аҕалар кыаҕы биэрэр кинигэ. Ону тэҥэ, дьиэ кэргэн барыта - ийэлэр, аҕалар оҕолор олоххо туһалаах элбэх холобуру билэр, үөрэх оҥосторго сирдэтинэр суолдьут оҥостуохтара диэн эрэнэбит.

МАВЛЯНА УОННА «МАСНАВИ»

«Маснави», быданнааҕыта суруллуоҕуттан ыла бу билиҥҥи кэмҥэ диэри, аҕыс үйэ тухары аан дойду үрдүнэн ааҕылла турар кинигэ быһыытынан биллэр. Араас омук тылыгар тылбаастанан киэҥник тарҕаммыта, бу айымньыларга ырытыылар, быһаарыылар, тойонноо-һуннар үгүстүк сурулуннулар. Элбэх биллиилээх өр-көн өйдөөхтөр, суруйааччылар уонна хоһоонньуттар «Маснавиттан» өйдөрө-сүрэхтэрэ өрүкүйэн айбыттара-туппуттара. Хойуутук «Маснави» номохторун идиэйэлэрин бэйэлэрин айымньыларыгар хантан ылбыттарын ый-бакка туһаммыттара. Биир саамай биллэр холобур – француз суруйааччыта Ла Фонтен, кини ааптар быһыытынан суруйбут кэпсээннэрин аҥаарыттан ордугун «Маснавига»майгыннатыахха сөп. Пакистан поэта Икбаль суруйарыныы, «Маснави» – айыылартан арчыламмыт ба-раммат уйгулаах сыккыс кэриэтэ, ким баҕалаах, наадыйбыт барыта ыймахтаан абыранар кудугун курдук-өҥ, быстыбат быйаҥ төрдө.

Оттон Мавляна бэйэтин туһунан сырдаттахха, кини 1207 сыллаахха билиҥҥи Афганистан сиригэр-уотугар киирэр Балх куоракка төрөөбүтэ. Кини аҕата Бахаутдин Велед куорат ааттаах-сурахтаах дьонуттан биирдэстэрэ этэ. Бар дьон кинини таптаан, ытыктаан билим султаанынан ааттыыллара. Учуонайдар, үөрэхтээхтэр икки ардыларынааҕы санаа хайдыһыытын, мөккүөр түмүгэр Бахаутдин Велед Балх куораттан көһөргө быһаарыммыта.

Нишапур диэн бастаан тиийбит куоратыгар бэйэтин кэмин улуу учуонайын Фаридуддин Аттары көрсүбүтэ. Оччолорго өссө оҕо Мавляна билиитин-көрүүтүн, сытыы өйүн биһирээн, үрдүктүк сыаналаан аттар бэйэтин «Эсрар-Наме» айымньытын киниэхэ ааттаан-суоллаан бэлэхтээбитэ. Нишапуртан Багдадка, онтон Меккаҕа, салгыы Мединаҕа, Кудуска, ол кэнниттэн Дамаск куоракка унньуктаах айаны айаннаабыттара. Түмүгэр Бахаутдин Велед: «Үрдүктэн Үрдүк Аллаах Ана Долу биһи иэримэ дьиэбитинэн, Конья куорат мэлииппэбит миэстэтэ буоларыгар анаата, бу дойду биһигини тардар-угуйар», – диэн быһаарынан, Ана-Долу сельджук-туроктарын судаарыстыбатыгар дьиэ кэргэнинээн олохсуйар. 1228 сыл биир сааскы чаҕылхай күнүгэр Коньяҕа көһөн кэлбит Бахаутдин Веледы сельджук-туроктар султааннара Алааддин Кейкубат тус бэйэтинэн көрсөр.

1273 сыл ахсынньы ыйын 17 күнүгэр, нэдиэлэ бастакы күнүгэр Мавляна сырдык дууһата бу киһи барахсан быстах кэлэр орто дойдутуттан үйэ-саас тухары дойдутуттан ырайга көппүтэ.

Мавляна: «Мин өлбүтүм кэнниттэн көмүллүбүт мэҥэбин көрдөөмөҥ, мин мэҥэм арифтар (Ариф – кистэлэҥ, көннөрү киһи кыайан сабаҕалаабат билиитин иҥэринэ сылдьааччы) куттарыгар-сирдэригэр баар буолуо» диэбиттээх, кинини, үгэс курдук, бөлүһүөк диэн ааттыыллара сөбө суох. Мавляна философияны аҥаардас эт өй күүһүгэр, өй оонньуутугар, кураанах куолуга олоҕурар бигэ тирэҕэ суох үөрэҕинэн ааҕара, улаханнык суолталаабат этэ. Кини бэйэтэ быстах кэмнээҕи сирдээҕи олоҕу дириҥник иҥэн-тоҥон билбит, олох эҥин көстүүлэрин ырыҥалаан-анааран өйдөөбүт, философия кыайан дабайбатах дьиҥ чахчы, мэҥэ кырдьык чыпчаалыгар чуга hаабыт өркөн өйдөөх этэ. Кини атын кимиэхэ да майгыннаабат, бүтүн аан дойду, киһи аймах

өйүн-сүрэҕин долгутар духуобунай нэһилиэстибэлээх.

«Биһиги Пророкпут суола – бу таптал, Аллаахха таптал ыллыктара. Өлүк кэриэтэ буолбат туһугар таптала суох буолума. Тапталлаах өллөххүнэ даҕаны – үйэ-саас тыыннаах хаалыаҥ», – диирэ кини. Хас биирдии киһи уонна уопсастыба бу сирдээҕи аахар албын, көҥдөй көлдьүн тус туһа, барыс туһугар көрүлээн-күөнэхтээн олорууга, баҕа санаа, байар-тайар уххан, имэҥ-дьалыҥ кулута буолбаттарын, сымыйаны, икки сирэй, сирэй көрбөх буолууну өрө туппакка, түктэриттэн, дьайтан, киэбирииттэн, туора тотууттан, бардам быһыыттан, бары дьайтан, аньыыттан-хараттан киэр этинэн дьиҥ мэҥэ дьолу, чыпчаал кэрэни ситиһэллэрин туһугар олус кыһаллан Мавляна суруйбута.

Ити мэҥэ таптал сиэри-майгыны тутуһар өйүн-төйүн туппут киһиэхэ дириҥник иҥнэҕинэ, үрдүктэн үрдүк таһымҥа тахсыбыт муударай уһуйааччы, сүбэһит көмөтүнэн чочуллан-сайдан дьиҥ кырдьыгы өйдөөһүнэ дириҥээн, таһыма үрдээн иһэр. Түктэри быһыы, дьайга ылларыы, кут-сүр бодоҥуруута, буомуруута барыта кэрэни өйдүүргэ, үтүөҕэ дьулуһууга, эйэҕэс киһилии быһыыга такайыллыбатах бэйэмсэх, мин диэнин эрэ өрө тутар киһиэхэ куутуйаланан диэлийэллэр. Киһи бэйэмсэх быһыытын үтүөҕэ тардыстыытынан, дьоҥҥо-сэргэҕэ киһилии сыһыанынан, үчүгэйи баҕарыынан ыраастанан дьай баһылыырыттан босхолонуохтаах, кыыбаҕаны кыайыахтаах. Аллаах айбыт хас биирдии айыытыгар кини уран айымньытыгар курдук сыһыаннаһан, ытыктааһын, үтүөнү баҕарыы, таптааһын, улуу таптал эрэ киһи сиэрин-майгытын үрдэтэр, кутун-сүрүн ыраах ыырдар.

Дьон бэйэ-бэйэтигэр эйэҕэс, үтүө сыһыана эрэ доҕордоһууга, илгэ-эйэҕэ, тапталга тириэрдэр күлүүһүнэн буолар.

Мавляна – духуобунай өттүнэн эргиччи сайдыбыт олоҕунан олорбут эгэлгэ өрүттээх дэгиттэр өркөн өйдөөх этэ. Ханнык баҕарар тиэмэҕэ, олох араас өрүтүн чинчийэн сырдатыыга да барытыгар чаҕылхай, сырдыгынан сыдьаайар баай нэһилиэстибэни хаалларбыта. Ол да иһин, хас кэрэхсэбиллээх толкуй, инники урутаан иһэр өй-санаа, дьон аймахха туһаны аҕалар идиэйэ Мавляна суруйууларын кытары ситимнэһэр, алтыһар.

Мавляна санааларын үллэстэригэр дьон-сэргэ билиитэ-көрүүтэ араас таһымнааҕын уонна утарыта харсар атын-атын көрүүлэр баалларын учуоттаан, көннөрү маассаҕа, киһиэхэ барытыгар кэбэҕэстик өйдөнөр-тиийэр гына суруйара. Хас эмэ сүүһүнэн сыллар усталарыгар норуокка кини айымньылара кэрэхсэнэн ааҕылла туралларын, идиэйэлэрин билсэр, үөрэх оҥостор кыахтаммыттарын кистэлэҥэ онуоха буолар.

Өскөтө кини олорбут үйэтин туһунан ахтар буоллахха, оччолорго уопсастыба үөрэхтээхтэрин, итэҕэл сырдатааччыларын ортотугар тахсыбыт өй-санаа хайдыһыыта, була сатаан мөккүөрдэр дьон өйө-санаата дьалкыйан ыһыллыытыгар, мунуутугар, булкуур тахсарыгар тириэрпитэ. Утум-ситим салҕана турар, бүппэт сэриилэр содуллара дьон-сэргэ отуора хамсыырыгар, сиэрэ-майгыта дьүдэйэригэр, туох да үтүөҕэ, сырдыкка эрэммэт, барыттан бары куттанар, уолуйар буолуутугар тириэрдибиттэрэ. Соргулара тостубут, эрэйдээх-буруйдаах олохтонон инникигэ эрэллэрэ сүтэн ээл-дээл буолбут дьон маассатыгар Мавляна үтүө өй-санаа күлүмүн, сиэр-майгы кэрэтин ситиһэр духуобунай эйгэ саҕаҕын арыйбыта, кутсүр туохха ыйыытыттан, тууйуллуутуттан босхолонор чөл туругу ситиһэри, нус-хас сананыыны, үүт тураан турукка өйү-санааны эрчийэн, түктэри быһыыттан киэр этинэр, илгэ-эйэҕэ дьулуһуу туһатын бэйэтин суруйууларынан илэ-бааччы көрдөрөн, бар дьон киэҥ маассатын ортотуттан

үгүс батыһааччыламмыта. Кини сүҥкэн үтүө сабыдыала Кытайтан уонна Индияттан Америкаҕа, итиэннэ Африкаҕа диэри тарҕаммыта. Уонна дьон аймах ааспыт үйэлэртэн билиҥҥэ диэри Мавляна этиилэригэр, айымньыларыгар бэйэлэрин мунаарар-мунчаарар боппуруостарыгар харданы булаллар, иллээх-эйэлээх, дьоллоох буолууга, таҥара кэриэтэ дьоҥҥо тапталынан сыһыаннаһан дьиҥ кырдьыкка, чөлтөн чөл турукка тиийэр ыллыктарга үтүө сирдьит оҥостоллор.

- 1 -

ХАХАЙ, САҺЫЛ УОННА БӨРӨ

Хахай, саһыл уонна бөрө сүбэлэһэн, бииргэ бултуурга быһаарыммыттар. Күүстэрин, сатабылларын холбоон бултаатахтарына, улахан эрэйэ суох өлгөмнүк бултуйарга суоттаммыттар. Хахай, бииргэ бултастастаҕына, тэҥнэ үллэстиэҕин санаан, соччо сөбүлээбэтэр да барсар.

Бөрөлөөх саһыл, модун хахайы батыһан, хайаҕа тиийэллэр. Тоһуурга хаайан, буйболы, хайа бараанын уонна эмис куобаҕы хам баттыыллар.

Бултарын ойуурга соһон аҕалаллар.

Бөрөлөөх саһыл, ыт курдук сүүрэннэр, дэлби аччыктаабыттар. Өлгөм бултарын көрө-көрөлөр, сырааннара сүүрэр. Хахай кыттыгастара иҥсэлэрэ олус көбөн туралларын көрөн: «Дьэ бэйи, тэҥнэ үллэстээри эрэҥкэдийбиккитин эһиэхэ көрдөрүөм!»– диэн иһигэр саанар. Бөрө диэки хайыһаат этэр:

– Эн кырдьаҕас булчут бөрө буолаҕын, дьэ онон биһиги ирээппитин сөптөөхтүк үллэрэн сиэрдээх быһыыгын көрдөр эрэ!

Бөрө бэйэтэ билэринэн булду үллэрэр:

– Хахай бэйэлээх! Эн саамай улахаммыт буолаҕын, ол иһин бөдөҥ булпут эйиэнэ буоллун. Оттон дьоҕус соҕус хайа бараана – мин ирээтим. Ээй, саһылыкаан! Эн, мыыммакка-хайаабакка, бу куобаҕы ылаҕын!

– Көр эрэ маны, маҕай аллаах! – хахай уордайан ырдьыгыныы түһэр. – Эн хайдах мин бэйэлээх баарбына

«бу миэнэ-бу эйиэнэ» диэн аҥаардастыы быһааараҕын! Эн баҕас, бэйэҕин ордук санаммыт өсүөл мунҥнаах, кэл эрэ манна! – диэн ордоотуур.

Бөрө сордоох куттанан купчуҥнаан чугаһаабыты-гар, хахай модун баппаҕайынан баһын хампы охсор. Онтон саһылга эргиллэр:

– Ыл, аны эн сөптөөхтүк үллэрэн көр!

Саһыл ньылбаарытар:

– Оо, улуукан хахай! Бу эмис буйбол эн сарсыардаанҥы аһылыгыҥ буоллун. Онтон хайа бараана баһылык эбиэтигэр ананар. Киэһээҥҥи аһылыккар бу куобаҕы эбии үссэнээр.

Хахай итинник үллэһиктэн бэркэ астыммыт уонна саһылтан ыйытар:

– Ээй, саһылыкаан! Эн кимтэн маннык саамай сөптөөхтүк үллэрэргэ үөрэнниҥ?

– Бу бөрө сордоох суорума суолламмытыттан өй ыллым, – диэн хардарар саһыл.

- 2 -

АҥАЛА ЭҺЭ «АБЫРАЛА»

Биирдэ улуу дьаалы уот садаҕа дракон саҕа сүүнэ моҕой эһэҕэ саба түспүт. Эһэ ырдьыгыныы-ырдьыгыныы өлөрүнэн мөхсөн босхолоно сатаабыт. Хата ити кэмҥэ биир хорсун-хоодуот киһи аahан иһэн ону көрбүт. Сытыы батаһынан баараҕай эриэн үөнү быһа охсон, эһэни быыһыыр. Эһэ, өлөр өлүүттэн көмүскээн ылбыт киһитигэр олус махтанан, киниэхэ олус убаммыт. Киһитин күлүк курдук батыһа сылдьар идэлэммит.

Онтон били киһи барахсан айаннаан иһэн эмискэ ыалдьан турар кыаҕа суох буолбут, сытан хаалбыт. Эһэ абырыахсытын таһыттан арахпакка, аттыгар кэтээн олорбут. Ону биир аahан иһээччи бэлиэтии көрбүт.

– Быраатыам, туох буолла? Тоҕо бу эһэ эйигин буулаата? – диэн ыйыппыт.

Ыарыһах киниэхэ хайдах адьырҕа кыылы быыһаан ылбытын, онтон ыла эһэ киниэхэ олус убаммытын, эрэллээх аргыс кэриэтэ буолбутун туһунан кэпсиир.

Онуоха аahан иһээччи бэркиһээн саҥа аллайар:

– Оо, доҕоччуок, аргытыйыма! Эһэни кытары булсума, эркин курдук эрэнимэ! Акаары доҕордоһуута – кини өстөммүтүнээҕэр ордук сэрэхтээх! Күр күүстээх эрээри аҥала кыылы кытары ыаллаһыма. Иннигин-кэннигин ыйдаҥардан, уһуну-киэҥи өйдүүр киһи буоллаххына, бэйэҕиттэн тэйитэриҥ ордук.

– Эн ити биһи доҕордоһуубутун ордук санаанҥын этэҕин! Эһэ хайдах курдук миэхэ бэриниилээҕин билбэт эрээригин холуннараҕын! – диэн ыарыһах өһүргэнэр.

– Мин ордук саныырым да хоҥ мэйии эһэ ыаллаһарынааҕар ордук эбээт, – диэн били киһи өйдөтө сатыыр. – Тур, миигин кытары барыс, көнтөрүк өйдөөх кыылы киһиттэн ордорума! Дьону кытары доҕордос!

Ыарыһах эппитин кубулуппакка, кэлиилии кэбэр киһи буолан биэрэр: «Ордурҕас санаалаах киһийдэх, киэр буол!»– диэн тиһэҕэр холдьоҕор.

Аahан иһээччи хайыай, бүтэһигин: «Мин эйиэхэ туох да өһө суох киһибин. Өскөтүн эн, киһилии үтүө сүбэни ылынаҥҥын барсыбытыҥ буоллар, бэйэҕэр үчүгэй буолуо хаалла...»– дии-дии баран хаалар.

Сотору ыарыһах эмиэ нуктаан барар. Оттон эһэ кини сирэйигэр түһэр сахсырҕалары үүрэ сатыы олорор. Сахсырҕалар арахсыахтара баара дуо, кэлэн түһэ туралар. Ордук биир сахсырҕа сытайан туран арахсыбатыттан киҥнээх эһэ кинэ-наара холлор. Үүрэ сатаан баран, тыаттан бурдук мэлийэр суоруна саҕа тааһы булан көтөҕөн аҕалар. Били сахсырҕа кини атаһын сирэйигэр олорорун көрөөт, уордайа түһэр. Уонна атаһын сирэйигэр олорор сахсырҕаны тааһынан саба охсор.

Көһөҥө таас киһилиэ дуо, били доҕоро эрэйдээх сонно баһа хампарыйан өлөөхтүүр.

- 3 -

ОҕОННЬОР УОННА ЭМЧИТ

Биирдэ кырдьаҕас киһи ыалдьан эмчиккэ көрдөрүнэ тиийбит. Тугунан моһуогурбутун, ханан ыалдьарын барытын кэпсээн барар.

– Умнуган, өйүм-санаам ыһыллаҕас буолан эрэбин, ардыгар мэй-тэй барабын, – диэн муҥатыйар.

– Дьэ ол кырдьыы бэлиэтэ, – эмчит быһаарар.

– Хараҕым хараҥарталыыр, үдүк-бадык көрөр буоллум!

– Сааһырыыттан.

– Сиһим тулуппат буолла, – оҕонньор салгыы ыарыытын эридьиэстиир.

– Дьэ ити баҕас эмиэ кырдьартан, – эмчит эппитин хос этэ турар.

– Куртаҕым аһаабыппын кыайан буһарбат буолла.

– Ити барыта кырдьыыттан, саас ылан иһэриттэн.

– Наһаа аҕылыыр буоллум, тыыным тиийбэт, – ыарыһах үнсэргиир.

– Кырдьан мөлтөөтөҕүҥ дии, – диэн хоруйдуур эмчит уонна эбэн этэр: – Киһи кырыйдаҕына – сүүс араас ыарыы буулуур.

Оҕонньор эмчит биири эрэ лэбээрдииириттэн кыыһыран ыһыытыыр:

– Тугу да билбэт, хоҥ мэйии! Билэриҥ эрэ диэн ити дуо? Тугу этэбин да барытыгар «ити кырдьыыттан,

кырдьыыттан» диэн биири биһэ тураҕын! Эмчиккэ үөрэнэргэр ити тылтан атыҥна үөрэппэтэхтэрэ дуо? Хас ыарыыга барытыгар тус-туһунан эмтиир ньыма баарын үрдүнэн, эн, хас ыарыыбын аахтаҕым аайы попугаай курдук биири эрэ лэбэйэн хоруйдуугун!

Онуоха эмчит оҕонньор сиэрдээх тылыттан ымыттан көрбөккө син биир кэлиилии кэбэр:

– Тоҥхоччу кырдьыбыт оҕонньоор, эн уордайарыҥ эмиэ кырдьыы, алдьааһырыы бэлиэтэ!

- 4 -

КИМ УОЧАРАТАЙ?

Бу оччотооҕуга Муса (Моисей) таҥара илдьитин тириэрдээччи, инникини өтө көрөөччү баар эрдэҕинэ буолбут түбэлтэ.

Биирдэ киниэхэ эдэр киһи көрдөһүүлээх тиийэн кэлбит.

– Миигин көтөр-сүүрэр саҥатын истэргэ үөрэт дуу. Мин араас кыыл, көтөр саҥатын-кэпсэтиитин истэммин, олохпор үөрүйэх оҥостон туһаныам этэ! – диэн наһаа көрдөспүт-ааттаспыт.

Онуоха Муса бороруок кинини өйдөтө сатаабыт:

– Кэбис, итинник аньыылаах баҕа санааҕыттан ак-каастан! Көтөр-сүүрэр саҥатын истэр-билэр буолуу бэрт сэрэхтээх!

Ол эрээри эдэр киһи олус ньоҕой, чоҕой киһи эбит, ытыктанар үтүө-мааны Мусаттан адьас арахпатах.

– Сатаатар, мин тиэргэммэр баар ыттаах бөтүүк саҥаларын сатаан истэрбэр үөрэт! – диэн хаайар.

Ытыктабыллаах Муса ыксаан сөбүлэһэргэ тиийбит.

– Ити билиигин, бука диэн, өйдөөн-төйдөөн туһан, – диир. – Бэйэҥ, тус бэйэҥ эрэ итинтэн сылтаан туох буоларыгар эппиэти сүгүөҕүҥ. Ону өйдөөн кэбис, чэ бар, баҕа санааҥ туолуоҕа!

Нөҥүө сарсыардатыгар били киһи дьиэтин тэлгэһэтигэр тахсарыгар: «Дьэ, көтөр-сүүрэр тылын өйдүүр буолбут эбиппин дуу, суох дуу?»– диэн саныыр.

Ити түгэҥнэ дьиэни-уоту көрөр чаҕар дьахтар, остуол

сабыытын таһааран оҕуруокка тэбиир. Сарсыардаанҥы аһылык тобохторун кытары лэппиэскэ хаҕа сиргэ түһэр.

Бөтүүк сонно сүүрэн кэлэн, лэппиэскэ тооромоһун тоҥсуйан барар. Онуоха ыт мөҥүттэр:

– Оо, чуортан чуор хаһыылаах бөтүүк обургу! Ама ити курдук сиэрэ суох быһыыланар сөп үһү дуо? Эн туорах бурдугу, кукуруузаны, ньэчимиэни барытын төһө баҕарар мэҥиэстэр кыахтаахха. Мин буоллаҕына, олортон биирин да сиэбэппин. Оттон эн былдьаһан-тарыһан ылбыт лэппиэскэҥ тоорохойунан, дьэ, үссэниэх этим. Ону эн, сулбу тардан ылаҕын! Дьиҥинэн, мин сиирбэр толору быраатаах аһылыкпыттан матардыҥ! – диэн сирэй-харах анньан муҥатыйар.

– Саҥарба! – диэн бөтүүк куллугуруу түһэр. – Иҥсэримэ, кэриэлийимэ, доҕоччуок, ити тооромостооҕор буолуоҕу Аллаах эйиэхэ биэриэҕэ! Көрөөр эрэ, сарсын биһиги тойоммут ата көнньүнэн охтуо. Дьэ онно ынчыктыаххар диэри ыга тотуоҥ, кэҕэрдэ сылдьар гына иһиҥ уйарынан аһыаҕыҥ!

Ити кэпсэтиини истээт, дьиэлээх киһи сонно атын, баһаарга сиэтэн илдьэн, атыылаан кэбиһэр. Сарсыныгар эмиэ тэлгэһэҕэ ыттаах бөтүүк тугу кэпсэтэллэрин иһиллиир.

Ыт бөтүүккэ ырдьыгыныыр:

– Көр эрэ маны, сымыйаччы, эн ат өлүө диэбитиҥ ханна баарый?! – диэн кыыһырар.

– Ат сордоох охтубута, – диэн бөтүүк кырдьыгын таһаарынар. – Ол гынан баран, хаһаайын баһаарга илдьэн атыылаабытын быһыытынан, атын сиргэ охтубутун эн билбэккин. Ити эрээри, эн долгуйума. Сарсын аны хаһаайыммыт өсүөлэ охтуоҕа. Дьэ, ыттар, эһи күннүөххүт!

Дьиэлээх кэпсэтиини истээт, өсүөлүн баһааргa илдьэн атыылаан кэбиһэр. Сарсыҥҥытыгар эмиэ тэлгэһэҕэ тахсан иһиллиир:«Дьэ, бу сырыыга тугу этэллэр эбит?»

Ыт бөтүүктэн улаханнык уордайбыт этэ. Саатырдан барар:

– Оо кэрээнэ суох албын бөтүүгү эйигин, барабаан тыаһынан дьону-сэргэни мунньан баран: «Сымыйаччыттан сымыйаччы, албын-көлдьүн ааттааҕа бу баар!»–диэн биллэрэн саакка-суукка ыытарга сөп буолла! «Өсүөл охтуо, эһи ыттар ый-күн ыһыаҕын ыһан күннүөххүт» диэбитиҥ ханна баарый?!

Онуоха бөтүүк, ымыттан да көрбөккө, эрэллээх баҕайытык саҥа сонуну иһитиннэрэр:

– Өсүөл эмиэ умса түһээхтээбитэ. Ол эрээри хаһаайыммыт, атын курдук, өсүөлү эмиэ атыылаабытын быһыытынан, туспа сиргэ өлөөхтөөбүтэ. Эн хомойума. Сарсын дьиэлээх тойон саамай сөбүлүүр чаҕарын тыына быстыа. Тиһэх суолугар атаарыыга мустубут дьону аһатыахтара. Ол ас тобоҕор тиксиэххит.

Итиччэлээҕи истибит киһи туруо дуо? Эмиэ чаҕарын илдьэн атыылаан кэлэр. Уонна үп-харчы хороммот, ороскуотурбат буолбутуттан, “сүүйүүлээх таҕыстым” диэн астынан, ытыһын ытыһыгар сууралана р. «Хата бу олохпор үс улахан алдьархайы бэйэбиттэн дьалбарыттым!» – диэн өрөгөйдүүр, үөрэр-көтөр.

Аныгыскы күнүгэр өссө эбии албынаппыт ыт, бэркэ хомойон-хоргутан, кыһыйан-абаран туран, бөтүүгү мөҥөр-этэр:

– Оо, хой баһын туойар этэ сэлээр, куба лахсыыр саҥалаах бөтүүк сордоох! Эмиэ эн эппиккиттэн биирэ да туолбата! – диэн ыгар-түүрэр.

Бөтүүк бу да сырыыга мух-мах барбат, симиттэн көрбөккө, эрэллээх баҕайытык тыллаһар:

– Оннук эрэ буолбатах! Биһиги, бөтүүк аймах, хаһан да туолбаты сымыйанан этээччибит суох. Биһи эмиэ сарсыардатааҕы үнүү-азан толоруллар кэмин кэтэһэр муэдзин кэриэтэ, күн тахсарын, бириэмэ хаамыытын кэтиибит. Биһигини, бэл, түннүгэ-үөлэһэ суох килиэ таас ордууга да хаайдахтарына син биир күн тахсан халлаан сырдыырын эндэппэккэ билэбит. Биирбит эмэ, хаһан эрэ алҕаһаан сыыстаран атын кэмҥэ хаһыытаатаҕына, буруйданан моонньоох баһа быһыллар. Чаҕар эрэйдээх өлөөхтөөбүтэ, ол эрээри хаһаайыммыт оннугар кинини атыыласпыт киһи улахан хоромньуну көрсүбүтэ. Ол гынан баран, хаһаайын онтон барыһырбата. Алдьархайтан куотунаары, атын атыылаабыта, онто өсүөлгэ көһөн биэрбитэ. Ол иэдээн өсүөлтэн чаҕарга дьалбарытыллыбыта. Чаҕартан аны алдьархай киниэхэ бэйэтигэр көһөн суоһаата. Бу ааргыҥ баара, бөҕө кириэппэһин хахха эркиннэрин бэйэтин илиитинэн садаҕалаата. Ол түмүгэр сарсын бэйэтэ күн сириттэн арахсар тиһэх күнэ үүнүө! Эн адьас долгуйума. Сарсын кини дьоно, тиһэх суолугар атаара мустубут дьону аһатаары, эмис аарыма кур оҕуһу идэһэ оҥостуохтара. Дьэ, онно чалбараҥна тиксиэххит.

Истэн турбут киһи, кутталыттан салҕалаан, сонно суул-лан түһэ сыспыт, уу чаҕай буола тиритэр, кэлиэх-барыах сирин булбат гына ыксаабыт... Бэйэтин мөкү дьайыыларыттан төһө даҕаны кэмсиммитин-кэмиримми-тин иһин кини ыар төлөбүртэн хайдах да төлөрүйэр кыаҕа суох этэ.

- 5 -

ТОЙОН КҮНДҮЛЭЭҺИНЭ

Лукман кулут этэ, тойоно кинини сүрдээҕин сыаналыыра, сөбүлүүрэ. Аһыырыгар хайаан даҕаны кинини аттыгар олордоро.

Биирдэ тойонугар дыня кэһии аҕалбыттара. Онуоха кини Лукманы ыҥыран аҕалалларыгар чаҕарын дьаһайбыта.

Лукман кэлбитигэр, тойоно дыняттан быһан кинини күндүлээбитэ.

Лукман үөрэ-көтө бэрт минньигэстик сиэн кэбиспитэ. Онуоха тойоно өссө эбии быһан биэрбитэ. Киһитэ эмиэ амтаһыйа-амтаһыйа ньэлбэнэн кэбиһэр.

«Араада, дыняны олус сөбүлүүр эбит»– диэн тойоно толкуйдуур уонна бэйэтигэр кыра лоскуй хаалыар диэри быһан биэрэн иһэр. Киһитэ сол да курдук, мээтиргэтэн иһэр.

Онуоха тойоно: «Бэйи эрэ, наһаа да минньигэс дыня быһыылаах! Амсайан көрүөххэ»– диэн бүтэһик хаалбыт дыня тооромоһуттан эмти ытыран ылар. Бэрт кыраны ыстаабыта айаҕын иһин уотунан салыыр. Оннук үлүгэр аһыы дыня эбит. Нэһиилэ тыынын ылаат, Лукманын диэки бэркиһээбиттии көрөр. Сөҕөн саҥа аллайар:

– Оо, сэгэриэм, хайдах, итиччэ аһыыттан аһыы аһысыасым курдук тутан сиэтиҥЛукман онуоха сэмэйдик:

– Бу күҥнэ диэри эн илиигиттэн эҥинэ бэйэлээх минньигэс, араас амтаннаах аһы амсайбыт бэйэккэм. Ол да иһин «кэбис, аһыыкката бэрт» диэн эн бэйэҕинэн күндүлүүргүттэн аккаастаныахпын санаам буолбатаҕа... – диэн хардараахтаабыт.

- 6 -

ХАХАЙ УОННА КУОБАХ

Биир үтүөкэн сыһыыга эҥинэ бэйэлээх көтөр-сүүрэр эгэлгэтэ тоҕуоруйан олорбута. Ити толоонҥо баар хахайтан кыыл барыта этэ тардара. Тоҕо диэтэххэ, хахай сотору-сотору тоһуур оҥорон кыыллары тутара, биирдиилээн наар бултаһара. Ол иһин кыыллар бу маанылаах төрүт сирдэригэр куттара-сүрдэрэ тохтообот, наар дьиксинэ, кэтэнэ-манана сылдьалларыттан улам тэһийбэт-тулуйбат буолан барбыттара.

Тулуйалларын аанан, кыыллар биирдэ мустан сүбэлэһэн быһаарыныы ылыналлар: «Күн аайы хахай тоһууртан хайабытыгар саба түһүөн билбэккэ эрэйдэнэ-дьиксинэ сылдьыах кэриэтин хас күн ахсын сэрэбиэй бырахсыаҕыҥ! Ким түбэспитинэн бэйэтигэр ыытарбыт ордук буолсу. Оччотугар, сатаатар, ол күн атыттар бары дьаархаммакка, куттаммакка сылдьыах этибит»– диэн.

Ол туһунан хахайга тиийэн иһитиннэрэллэр:

– Хас күн аайы аһыыргар анаан биирдии кыылы бэйэҕэр ыытыахпыт, эн онно-манна тоһуйан саба түспэтиҥ туһугар. Бу үтүө-мааны сыһыыбытын эрэйи-муҥу көрөр миэстэҕэ кубулутума!

Хахай, маҥнай туохха эрэ түбэһиннэрээри гыналлар диэн уорбалаан, сөбүлэҥин биэрбэтэҕэ. Ол эрээри кыыллар бары андаҕайан туран итэҕэппиттэр.

Дьэ ол күнтэн кыыллар дьулаан сэрэбиэй хайдах түһэринэн биирдии сордооҕу хахайга толук туттар буолаллар. Оттон хахай урут хайа түбэһиэх, тугу

эккирэтиһэн булбутунан дуоһуйар бэйэтэ, билигин бэлэм кэлбити хас күн аайы аһыыр-сиир үгэстэнэр, уойар-тотор.

Күнтэн күн ааһан иһэр, онтон өлөр-сүтэр сэрэбиэй кыра-куйа куобах эрэйдээххэ түбэһэр. Куобах муҥнаах иэйэр-туойар, айманар:

– Маннык хара дьайдаах быһыы хаһааҥҥа диэри салҕана туруой?!

Атын кыыллар онуоха саба саҥараллар:

– Баччаанҥа диэри биһиги биэрбит тылбытын эҥкилэ суох толорон кэллибит. Хахай даҕаны бэйэтин тылын кэһэ илик. Онон эн олоҕурбут үгэһи уларыта сорунума. Бэрт түргэнник хахайга барКуобах, өй булунан, этэн көрөр:

– Уо, доҕотторуом! Бука диэн, хахайы оттоойкоҕо олордорбор, миэхэ кыахта биэриҥ. Баҕар, мин бэйэм олохпун уонна эһиэнин эмиэ быыһыам этэ!

Кыыллар өссө эбии уордайан:

– Эн биһиэхэ утарсыма-хайаама! Баара-суоҕа хоргус куобах сордоох эрэ буоларгын умнума, бэйэҥ миэстэҕин бил! – диэн ыган-түүрэн тураллар.

– Доҕотторуом! – куобах иннин биэрбэт. – Миэхэ, бу эриэккэс толкуйу буларбар, Аллаах илэ-чахчы көмөлөстө. Санаан көрүҥ, тойон ыҥырыаҕа мүөтү мунньарыгар Аллаах өй уктаҕа дии! Ама ханнык хахай ону сатыа буоллаҕай?! Оттон сулуон солко өрөөччү мас үөнүн үөрүйэҕин сатыырын көрбүккүт дуо?

Онуоха кыыллар мунаара быһыытыйан ыйыталлар:

– Быыкайкаан уонна уоскар уоһаҕыҥ куура илик уу тунуй оҕотук эрээригин хахайы кытары хайдах тэҥнэһэн туруулаһаары гынаргын, дьэ, иһитиннэр эрэ биһиэхэ?

– Туох баар кистэлэҥи кэмин иннинэ арыйар табыллыбат. Кэтэһэ түһүҥ, оччоҕо бэйэҕит көрүөххүт, – диэн куобах чобуотук хоруй биэрэр.

Хахайга баран иһэн, куобах уу чоккурас буолуор, көтөхтөрүөр диэри сүүрэр-көтөр. Инньэ гынан, хахай мэлдьи аһыыр уолдьахтаах кэмигэр лаппа хойутаан тиийэр. Көстөр сиргэ чугаһаан баран, буута быстарынан сүүрэн кэлэр.

Хахай куобах хойутаабытыттан уордайар аҕай. Ирээттээх аһылыга иһэрин көрөөт, суостаахтык ырдьыгынаан ньирилэтэ, үөхсэн хаһыыра көрсөр:

– Ээй, эн, төрдө-ууһа суох харамай дуома! Мин бэйэлээх төһөлөөх элбэх модун оҕустары тырыта-хайыта тыыппытым, сүүнэ хахайдары кэһэтэн сыһыппытым буолуой! Эн баҕас, өссө мин бэйэлээҕи кэтэһиннэрбит буола-буолаҕын!

Онуоха куобах, эрэллээх баҕайытык туттан, кырдьык-хордьук кэпсээн барар:

– Оо, султаан тойонуом, эн бас билэр сыһыыҥ олохтооҕо буоларбынан хара сарсыардаттан эйиэхэ кэлэн испитим. Өссө эйиэхэ сэмсэ иккис куобаҕы кытары аргыстаспыппыт. Ону баара, аара атын хахай суолбутун бүөлүү туруммута. Биһиги муҥур тойоммутугар ананан иһэбит диэн этэн көрбүппүт. Ону истэ да барбакка, аргыһым муҥнааҕы туора хабан ылбыта. Билэҕин дуо, ол эрэйдээх бу мин курдук көтөх буолаахтыа дуо? Икки төгүл эмис этэ. Дьэ, оннук, тойонуом! Итинэн буоллаҕына, мантан инньэ эйиэхэ анаммыт кыылы барытын аара тоһуйан аһарыа суох диэн эн тускар долгуйабын! Өскөтүн эн аһыыргар-сииргэр анаммыт кыыллар бүтүн ордон кэлэллэрин баҕарар буоллаххына, бука диэн ол суол мэһэйин, харгыһын туораттаххына

сатанар! Тиийэн ол чабыламмыт, эйигин сэнээбит хахайы кэһэтэн, тос мааскатын биэр!

Хахай, көһүппэтэҕин истэн уордайан, өссө эбии тэбиэһирэр, аатын билбэт буола кыыһырар:

– Ол маҕай аллааҕы миэхэ көрдөрө оҕус! Нохуоратын көннөрүөхпүн – сирдээ!

Инньэ гынан, куобах бастаан, хахай кинини батыһан бараллар. Куобах бэрт өрбатыһыннаран, биир дириҥ баҕайы холуодьаска аҕалар. Бэйэтэ сэрэммит-дьаархаммыт курдук тэйиччи хаалар.

– Туох буоллуҥ, туохтан куттанан ньыкыҥнаатыҥ?! – диэн хахай ырдьыгыныыр.

– Били хахай ити холуодьас иһигэр баар, – диир куобах. – Чугаһыахпын куттанабын...

Хахай обургу кыыһыран өрө ньирилии түһэр:

– Ол-бу буолума, кус сүрэх, баран били хахай баарын-суоҕун көр?

Куобах син биир чугуҥнуу турар:

– Соҕотоҕун тиийэн көрүөхпүн – кутум көтөр, эн баппаҕайгар көтөхтөрдөрбүн арыый эрдийиэм этэ... – диир.

Хахай куттас куобаҕы түүрэ тутан ылаат, холуодьаһы өҥөйөн көрөр. Холуодьас түгэҕэр баар ууга кини курдук улахан бэйэлээх хахай көстө түһэр. Кыһытыан иһин, өссө кини сиэхтээх куобаҕын хам туппут.

Өйүн сүтэрэ уордайбыт хахай, кыыһырбыт уоҕар бэйэтин күлүгэ көстөрүн өйдөөбөккө, куобаҕы киэр илгээт, аллара ыстанан кэбиһэр.

Куобах, үөрүүтүттэн онньохолоон дьиэрэҥкэйдии-дьиэрэҥкэйдии, кыылларга төннөр. Уонна мустубут кыылга-сүөлгэ барыларыгар туох буолбутун сиһилии

кэпсиир. Бары олус сэргээн истэллэр, үөрүү-көтүү, күлүү-салыы бөҕө буолаллар. Быычыкаан куобах хайдах суостаах-суодаллаах сүүнэ хахайы кэһэппитин хос-хос кэпсэтэн истэллэр. Сыһыы олохтоохторун муҥура суох үөрүүлэринөрөгөйдөөһүннэрин көрөн, куобах этэр:

– Доҕотторуом, ити мин ситиһиим – Аллаах көмөтүнэн эрэ сатанна. Онтон атын, ама, куобах муҥнаах модун хахайы сатаан кыайыа этэ дуо?

- 7 -

АТЫЫҺЫТ ПОПУГААЙА

Эргиэнинэн-урбаанынан дьарыктанар атыыһыт киһи баара. Киниэхэ килиэккэҕэ олорор попугаайдаах этэ.

Биирдэ кини атыытын-тутуутун наадатыгар Индияҕа бараргa тэриммитэ. Кини аһыныгас сүрэхтээх, сүрдээх дэлэгэй майгылаах эбит. Бары чаҕардарыттан, чаҕар дьахталларыттан хас биирдиилэриттэн ыйыталыыр:

– Чэ эрэ, түргэнник этиҥ: тугу Индияттан кэһиибин аҕалабын?

Бары баҕаларын этэллэр. Үтүө сүрэхтээх атыыһыт барыларыгар үлэспиттэрин аҕалыах буолан эрэннэрэр.

Аны бүтэһик попугаай уочарата кэлбитэ. Атыыһыт киниттэн эмиэ тугу баҕарарын ыйытар. Онуоха попугаай бэйэтин көрдөһүүтүн бу курдук этэр:

– Попугаайдары көрдөххүнэ, мин балаһыанньабын кэпсээр. «Эҕэрдэтин тириэрдэр уонна көҥүлгэ хайдах тахсар албаһын ыйытар» диэр. Мин хайдах туора дойдуга көҥүлүм быһыллан олорорум туһунан сэһэргээр. Хаарыан күөх ойуурга мастан маска көҥүл көтө сылдьаннар, хаайтаран олорор бырааттарын санаан аһардыннар.

Атыыһыт попугаайын дьээбэ соҕус көрдөһүүтүн соччобачча өйдөөбөтөр даҕаны, толоруох буолан эрэннэрэр. Ыраах айаҥҥа турунар. Индостаҥҥа тиийэн, дойду үөһүн диэки сылдьан попугаайдарга түбэһэр. Эрэннэрбитин курдук, «салям» эҕэрдэни тириэрдэр уонна этиэх буолбутун кэпсиир. Арай эмискэ истэ олорор попугаайдартан

биирдэстэрэ ибигирээн-титирээн баран, лабааттан сиргэ сууллан тыыммат буолан хаалар.

Атыыһыт барахсан уолуйар-соһуйар. «Иэдээн да эбит! Миигиттэн сылтаан тыыннаах харамай өлөөхтөөтө, улуукан аньыыны оногуннум. Оо дьэ, ити кэриэтин кэпсээбэтэҕим буоллар!»– диэн наһаа кэмсинэр-кэмиринэр.

Атыытын, эргиэнин бүтэрэн, дойдутугар төннөр. Дьиэтигэр кэлэн чаҕар дьонугар хас биирдиилэригэр үлэспит кэһиилэрин түнэтэр. Попугаай бэйэтин уочаратын тулуйбакка-тэһийбэккэ кэтэһэр.

– Мин көрдөһүүбүн толордуҥ дуо? Антах баар попугаайдарга мин эҕэрдэбин уонна көрдөһүүбүн тириэртиҥ дуо?

– Оо, ол кэриэтин кэпсээбэтэҕим ордук этэ... – атыыһыт өрө тыынаат, санааҕа түһэн хоруйдуур. – Индостаҥҥа баар попугаайдары көрсөн кэпсээбиппэр, биир эрэйдээх ибигирэс-титирэс буолан хаалбыта. Онтон устунан иҥиирин-ситиитин тартаран, лабааттан сууллубута. Уонна тыыммат буолан өлөн хаалаахтаабыта...

Попугаай эрэйдээх, Индия попугаайа сатамматаҕын истэн баран, эмиэ ибигирээн, эт-этэ дьигиһийэн барар. Ол курдук сордонон, туорай маһыттан сууллан түһэр. Уонна тыыммат буолан, этэ көһүйэн хаалар.

Атыыһыт аны таптыыр попугаайа эмиэ өлбүтүттэн наһаа хомойор, хараастар. Түбэтиэйкэтин эһэ охсон ылан, сиргэ быраҕар.

– Оо, күндү көмүс күөмэйдээх көтөрүм эрэйдээх! Бу туох буолаахтаатыҥ?! Туохтан эн тыыныҥ быһынна! – диэн наһаа аһыйан, курутуйан ытыыр-соҥуур.

Хараҕын уутун тоҕо-тоҕо, килиэккэттэн ылан, таһырдьа таһаарар. Арай попугаайа тиллэн кэлэр уонна үрдүк маска көтөн тахсан олорор.

Попугаайа этэҥнэтин көрөн, эгди буолбут атыыһыт ыйытар:

– Индия попугаайдара туохха үөрэтэннэр, ити курдук кэбэҕэстик миигин отоойкоҕо олортуҥ?

– Анараа попугаай миэхэ тугу таайтаран сүбэлээбитин өйдөөбүтүм. «Кыһалҕата суох курдук чуопчаарыма, ыллаама-туойума. Өлбүтэ буолан кубулун! Оччотугарэйигин килиэккэттэн таһаарыахтара. Оттон чыбыгырыырыҥ, ыллыырыҥ тухары килиэккэттэн ким да босхолуо суоҕа!»

Атыыһыт ону бэркэ сөбүлүү истибитэ. «Көҥүлгэ көт, Аллаах илиитигэр туттарабын! Эн миигин олус туһалаах үөрэх буолар албаскынан сөхтөрдүҥ!»

- 8 -

АС ЛААППЫТЫН БАС БИЛЭЭЧЧИ ПОПУГААЙА

Ас-үөл атыылыыр лааппылаах киһи олорбута. Киниэхэ чуор куоластаах өйдөөх баҕайы от күөҕэ өҥнөөх попугаайдаах этэ. Попугаай атыылаһа кэлэр дьону кытары балкыһан сэргэхситэрэ, күллэрэн-үөрдэн ыытара. Ону таһынан харабыл кэриэтэ этэ.

Биирдэ суһал соруктанан, атыыһыт дьиэтигэр барбыта. Лааппыга попугаайын харабыллата хаалларбыта. Сотору кутуйаҕы эккирэтэн, куоска киирэн кэлбитэ. Попугаай, куосканы көрөн, уолуйа куттаммыта. Саһар сир көрдөөн, көтөн күлүбүрээбитэ. Муннукка баар долбуурга тахсан симиллибитэ. Ол өрө мөхсөрүгэр кынатынан бытыылкалары таарыйар. Ол бытыылкаларга үчүгэй сыттаах, ыарахан сыаналаах оруоса сибэкки арыыта кутуллан турара. Хас да иһит сиргэ үлтү түспүтэ.

Арай атыыһыт төннөн кэлэн көрбүтэ: таас иһит үлтүркэйэ бөҕө ыһыллан уонна сыаналаах оруоса арыыта халыйан аҕай сытара! Попугаай арыыны тохпутун сэрэйэн уордайбытын омунугар күүскэ дапсыйан, төбөҕө таппыта. Ол охсуу содулугар попугаай эрэйдээх кэрэ көстүүлээх тараах курдук куорсуннара туллан тараҕай төбөлөммүтэ. Уонна сатаан чурулуу туойбат, саҥарбат буола тылыттан маппыта.

Атыыһыт онтон олус хомойон наһаа кэмсинэр-кэмиринэр. «Ити кэриэтин мин охсубут илиим чороччу хаппыта буоллар!»– диэн суланар, муҥатыйар. Аньыытын

боруостаары, аны кимиэхэ даҕаны куһаҕаны оҥоруо суох буолан, мэктиэ тыл бэринэр. Кыамматтарга, кыһалҕалаахтарга көмө оҥортуур. Ол эрээри таптыыр попугаайа син биир саҥаран кэлбэт.

Ол курдук үс күннээх түүн аахар. Атыылаһааччыта аҕыйаабыт, кэри-куру буолбут эргиэмсик, көтөрүн санаатын манньытан саҥардаары, эҥин дьикти тэрили көрдөрөн көнньүөрдэ сатыыр. Арай ол кэмҥэ лааппы таһынан биир тараҕай киһи аахар. Онуоха ууну омурдубут курдук хам барбыт попугаай, дьэ, саҥарар:

– Ээй, доҕоччуок, эн хайдах тараҕай буоллуҥ? Эн эмиэ, миэхэ дылы, оруоса арыылаах иһиттэри алдьаппытыҥ дуо?! – диэн үөгүлээн хаалар.

- 9 -

ҮӨРЭХТЭЭҐИМСИЙЭЭЧЧИ УОННА ХАЙЫЫКТААХ КИҺИ

Биирдэ суругу-бичиги билэринэн олус бэрдимсийэр киһи сүүрүктээх өрүһүтуораарыхайыык наймыласпыт. Кытылтан тэйэн эрдэхтэринэ, үөрэхтээґимсийээччитыылаахтан ыйытар:

– Эн, саатар, кыратык эмэ суругу-бичиги билэґин дуо?

Киһитэ билбэтин истээт, киэбирэн этэр:

– Оччотугар эн олоґуҥ аҥаарын таах халтайга аһарбыппын диэн өйдүөх тустааххын!

Тыыһыт кини сэнэбиллээх тылларыттан сүрдээґин өһүргэнэр. Ол эрээри кыыһырбытын таһыгар таһааран биллэрбэт.

Арай устан истэхтэринэ, күүстээх силлиэ тыал түһэр. Силлиэттэн үөскээбит күүстээх долгун хайыыгы дириҥ үөсбурулґаныгар аґалар. Бурулґаҥҥа эрийтэрхайыык тимирэн барар.

Ыксал буолбутугар, тыылаах суругу-бичиги билээччиттэн хаһыытаан ыйытар:

– Ээй, үөрэхтээх дуома, сатаан харбыыгын дуо?!

– Суох, харбыыры сатаабаппын, – диэхтиир били киһи.

Онуоха тыыһыт сэтэрии былаан аһынан этэр:

– Дьэ, оччотугар, олоґуҥ бүтүннүүтэ халтайгахаалан түмүктэнэрин билэн кэбис! Билигин оҥочо чөҥөрө чүөмпэґэ тимириэ...

- 10 -

ОЙУУ ТҮҺЭТТЭРИИ

Биир киһи кырааскалаах иннэнэн бүлгүнүгэр ойуу түһэттэриэн баҕарбыт. Ойуу түһэрээччи маастарга тиийбит.

– Бука диэн миэхэ ойуута түһэр эрэ. Ол гынан баран, аргыый аҕай, ыарытыннарбат гына оҥор! – диэн көрдөһөр.

Онуоха маастар ыйытар:

– Чэ сөп, эдэр киһи, туох ойууну түһэрэбин?

– Уордайбыт хахай ойуутун оҥор, – диир били киһи. – Ол эрээри үкчү майгынныыр уонна үчүгэйдик көстөр гына оҥор.

– Хайдах баҕараргынан, – маастар сөбүлэһэр. – Ханан ойууну түһэрэбин?

Маастар сакаасчыт санныгар ойуутун саҕалаары, иннэнэн тэһэ кэйбитигэр, киһитэ сарылыы түһэр.

– Айыккаа, өлөрөөрү гынныҥ дии! Туох ойуутун билигин оҥорон эрэҕиний, күндү маастар?

– Эн «хахай ойуутун оҥор» диэбиккин саҕалаатым...

– Хахай ханнык миэстэтиттэн саҕалаатыҥ?

– Кутуругун ойуулуом... – диир маастар.

– Айакка даа, бу сордуоҥ кэриэтэ кутуругун оҥорума! – диэн турар били киһи.

Маастар, салгыы ойуу түһэрээри дьөлө анньар, киһитэ эмиэ өрө аймана түһэр– Тугун оҥорон эрэҕиний?!

– Кулгааҕын...

– Кулгааҕа суох буоллун, түргэнник бүтэрэ эрэ оҕус!

Эмиэ салгыы оҥороору, иннэтинэн тэһэ кэйбитигэр өссө ордук айдаара түһэр– Айабыын, аны тугун оҥороҕун?

– Иһин...

– Кэбис, иһэ суох буоллун, айыкката бэрт! Наһаа күүскэ дьөлө кэйимэ даа!

Маастар бэркиһээн тохтуур. Сакаасчыта тугу оҥотторо сатыырын өйдөөмүнэ, кэтэҕин тарбанар. Онтон кыыһыран, иннэтин киэр элитэр.

– Ама, бу курдук миэхэ атын ким эмэ ойуу оҥотторбута дуо?! Баһа–атаҕа, сиһэ, кулгааҕа-кутуруга суох хахай баар үһү дуо?! Аллаах илэ бэйэтэ даҕаны оннук харамайы кыайан айыа суоҕа этэ...

- 11 -

ТАПТЫЫР КИҺИ ХОРУЙА

Биирдэ таптал иэйиитигэр ыллара сылдьар киһи тапталлааҕын аанын кэлэн тоҥсуйар. Онуоха кэрэ куота аан кэтэҕиттэн ыйытар:

– Оо, эрэллээх киһи, эн кимҥиний?

Аанҥа тураччы: «Мин!»– диэн хардарар.

Тапталлааҕын саҥата:

– Киэр буол! Эн өссө ситэ-хото илик эбиккин. Дьиэ иһигэр киирэр кэмиҥ-кэрдииҥ өссө туола илик эбит, – диэн хомотор.

Таптаан муҥнана сылдьааччы, хайыай, төннөөхтүүр. Тапталлааҕын кытары бииргэ буолар кыаҕа суоҕуттан эрэй бөҕөнү көрөн, ыраах айаҥҥа турунар. Нөҥүө сылыгар дойдутугар эргийэр. Эмиэ аанҥа кэлэн тоҥсуйар.

Онуоха тапталлааҕа эмиэ уруккутун курдук ыйытар:

– Ким тоҥсуйарый?

Таптыыр киһи бу сырыыга хардата атын буолар:

– Оо, мин сүрэхпин сүүйбүт күндү бэйэлээҕиэм! Эн, эн, аан кэннигэр бааргын!

Онуоха тапталлааҕа үөрэ түһэр:

– Дьэ билигин «эн», миигинөйдүүр«мин» диэбэт буолбуккун! Оо, миигинэн эрэ олорор буолбут сэгэртэйиэм, дьэ, киир дуу! Дьиэм дьоҕуһа бэрт – онон икки «мин бэйэлээх» диэччи кыайан баппат кыараҕаһа.

- 12 -

ДЬҮЛЭЙ ЫАРЫҺАХХА ХАЙДАХ СЫЛДЬЫБЫТАЙ

Биирдэ дьүлэйгэ аһыныгас киһи этэр:

– Ыалыҥ ыалдьыбытын билэҕин дуо? Бара сылдьыаҥ этэ.

Истибэт барахсан мунчаара санаабыт: «Истибэт аата ол эдэр ыалдьар киһиэхэ бара сылдьарым туох көдьүүстээх буолуой? Ыалдьар киһи нэһиилэ саҥардаҕына, тугу саҥарарынистибэккэ отой да өйдөөбөтүм чахчы...» Онтон «уоһа хамныырыттан көрөн тугу саҥарарын таайар инибин» диэн быһаарынар«Аан маҥнай:

–«Хайа хайдаххыный, эрэйи-муҥу көрбүт ыалым барахсан?»– диэн ыйытыам.

Ону кини:

– Син аҕайбын, этэҥҥэбин...–диэҕэ.

Онуоха мин:

– Аллаахха айхал!– диэн баран салгыы:–Тугу аһаатыҥ? – диэн туоһулаһыам.

–Шербет испитим» эбэтэр «бутугас сиэбитим– диэҕэ. Оччотугар этиэм:

– Доруобуйаҥ тубустун! Хайа эмчит көрөрүй-истэрий» эбэтэр «эмтиирий?»

Кини ханнык эмэ эмчит көрөр-эмтиир диэҕэ. Онуоха мин

– Ол эмчит эмтии үөрүйэх, наһаа туһалыыр, ол аата сотору үтүөрүөн!–диэн бигэргэтиэм.

–Киниэхэ эмтэммит ыарыһахтар бэрт сотору үтүөрээччилэр– диэн үөрдүөм».

Судургу толкуйдаах, эбиитин дьүлэй киһи муҥнаах ити курдук кэпсэтэргэ бэлэмнэнэн, ыарыһахха тиийэр.

– Хайа хайдаххыный? – диэн ыйытар.

–Олох мөлтөхпүн, өлөн эрэбин, – диэн муҥатыйбытыгар, истибэт сордоох бэлэмнэммитин курдук:

– Аллаахха айхал!– диэн айахтатар.

Ыарыһах курус гына түһэр, наһаа хомойор. «Тоҕо кини Аллаахха махтанар? Ол аата, ыалым мин өлүөхпүн баҕарар буоллаҕа...»– диэн абаккарар.

Дьүлэй муҥнаах, түҥ-таҥ тыллаһан киһитин хомоппутун өйдөөн-дьүүллээн быһаарбакка, өссө ыйытар:

– Тугу сиэбиккиний

– Дьааты, сүлүһүнү, – диир ыарыһах.

Онуоха истибэт киһи: «Доруобуйаҥ туһугар!»– диэбитигэр, хайа муҥун, ыарыһах өһүргэммитин кыатаммат буола кыыһырар.

Аҥала дьүлэй ону да өйдөөн көрбөт, эбии лэбээрэр:

– Эмчиттэртэн ким көрөрүй, эмтии кэлэрий?

– Азраиль (өлүү аанньала) кэлэр! Киэр буол, хара сордоох! – ыарыһах, тулуйарын аахан, хаһыытаан дэлби ыстанар.

– Оо, дьэ ол күүстээх, үөрүйэхтээх эмчит. Хата эн кинини ыҥырбытыҥ саамай сөп. Кини ылсыбыт буоллаҕына, сотору бэттэх кэлииһигин! – диэн дьүлэйэ эбии хой баһын туойар.

Кэпсэтэн бүттүм диэн дьүлэй дьиэлиир. Баран иһэн: «Хата ыалдьар ыалбар бэркэ сырыттым, санаатын көтөхтүм»– диэн бу сордооҕун астына саныыр.

Оттон ыарыһах муҥнаах: «Бу ыалым миэхэ куһаҕаны баҕарар өлөр өстөөҕүм эбит!»– диэн ыар өйдөбүллээх хаалбыт.

- 13 -

МИННЬИГЭС ОТОНУ КИМ СИЭБИТЭЙ?

Биир тойонҥо элбэх кулут-чаҕар дьоннооҕо, кинилэр истэригэр мындыр өйдөөх Лукман баара. Кини тас көрүҥүнэн олус бүрэ, сэбэрэтинэн кэп дьэбэр, күүс-уох өттүнэн да мөлтөхтөрө этэ. Ол иһин атын кулуттар Лукманы аанньа ахтыбат, сэниир сыһыаннаахтара.

Биирдэ тойонноро саадтан отонноох мас үүнүүтүн хомуйарга дьаһайбыт. Дьэ бары хомуллан хомуйа бараллар.

Кулуттар минньигэс амтаннаах үүнүүнү хомуйан бараннар, иҥсэлэрин кыаммакка, барытын бэйэлэрэ мэҥиэстибиттэрэ. Тойонноругар төннөн кэлэн буруйу барытын Лукманҥа көлбөрүйэн кэбиспиттэрэ.

Тойонноро кыыһыран хабыллан, Лукман сордооҕу үөҕэн-түрүйэн барбыта. Лукман кырдьыгын таһаарына сатыыр, сымыйанан холуннарбыттарын дакаастыыр ньыманы туттарыгар тойонугар этии киллэрэр:

– Оо, тойонуом! Биһиэхэ барыбытыгар сылаас уу иһэрдэн тургутан көр. Уу испиппит кэннэ аккар олорон, хонуу устун биһигини үүрэн дэлби сүүрт. Оччотугар ким күндү отоннору сиэбитин быһаарыан, – диир.

Тойон этиини ылынан барыларыгар истэрэ үллүөр диэри сылаас ууну иһэллэригэр дьаһайар. Дьэ уонна бөтүөхтэс буолуохтарыгар диэри төттөрү-таары сүүрдэр. Куйаас күҥҥэ истэрэ-үөстэрэ дьалкыллан, аҕыннньалара төллөн, кулуттар испиттэрин-аһаабыттарын хотуолаан төттөрү таһааралар. Лукман эмиэ өҕүйэр даҕаны ууну эрэ таһаарар. Инньэ гынан, күндү отонноох мас минньигэс аһын кимнээх сиэбиттэрэ биллэн хаалар.

- 14 -

УОРУЛЛУБУТ ЭРИЭН ҮӨН

Эриэн үөннэринэн дьоҥҥо араах ы көрдөрөр идэлээх киһиттэн уоруйах биир үөнүн кыбан ылар. Дьиҥэр, кини инньэ гынан эриэн үөнү эрчийэр киһини хаһан эмэ моҕойго тиктэрэн өлөрүттэн быыһаабытын өйдөөбөт. Акаарытыгар олус сыаналаах моҕойу атыылаан байыам-тайыам диэн үөрэр-астынар аҕай. Онто баара, саамай дьааттаах уонна иччитигэр кытары кырыктаах эриэн үөҥҥэ түбэспит эбит. Сыыһа туттаран, моҕой кинини тигэр. Уоруйах наһаа эрэйдэнэн-сордонон өлөр.

Эриэн үөннэринэн дьарыктанааччы уоруйах моҕой тигиититтэн өлбүтүн истэн, ким уорбутун дьэ билэр. Уонна киниэхэ суоһаабыт алдьархайы уоруйах бэйэтигэр ылбытыгар таҥараҕа махтанар: «Сүтүктэннэҕим утаата наһаа даҕаны хомойбутум. Төттөрү булаары, төһөлөөхтө Аллаахтан: «Ким уорбутун көрдөөн буларбар, моҕойбун төнүннэрэрбэр көмөлөс!»–диэн үҥпүтүм-сүктүбүтүм буолуой! Аллаахха махтал, мин мэлииппэбин ылымматаҕар. Хоромньуну көрүстүм, ночоотурдум диэбитим, төттөрүтүн миэхэ туһалаах буолан таҕыста. Алдьархайтан, хата, быыһаммыт эбиппин!»

- 15 -

СУЛТААН КЫЫРДА

Султааҥа куһу-хааһы тэбэн биэрэр булчут кыырт мохсоҕоллооҕо. Биирдэ кыырт дыбарыастан көтөн тахсан аҕамсыйбыт дьахтар дьиэтигэр тиийбит. Сааһырбыт дьахтар бурдугун сиидэлээн бүтэн баран, тиэстэ охсоору сылдьара. Кини кыырды көрөөт, аһынан саҥа аллайбыта:

– Оо, бу көтөр эрэйдээҕиэ, ньүдьү балай дьон илиитигэр түбэһэн сордоннохху н көр! Кынатыҥ олус сарайбыт, тыҥырахтарыҥ олус уһаабыттар.

Эмээхсин кыырды тутан, атаҕын ыксары баайар. Уонна уһун куорсуннарын үргээн кынатын сарбыйар, тыҥыраҕын кытары мултутар. Уонна бурдук атаҕынан аһатаары соломоҕо сытыары уурар.

Султаан баар-суох булчут кыырдын күнү быһа көрдүүр. Киэһээтин эрэ били дьахтар дьиэтиттэн булар. Кыырда барахсан кыната, тыҥыраҕа сарбыллан кэбилэнэн, быылга-буорга булкуллан, соломо үрдүгэр сытарын көрөн аһынан ытыыр:

«Мааны-далбар олоххун кыайан уйбакка, биһиги үтүө сыһыаммытын ситэри сыаналаабакка, бэйэмсэх санааҕар кый бырах бэйдиэ бараҥҥын, манныкка түбэстиҥ! Онуоха эн бэйэҥ буруйдаахххын!»– диэн хомнуур.

Онуоха кыырт сордоох: «Дьэ чахчы, бу эрэйгэ бэйэм сыҥаланан түбэстим»– диэн буруйун билинэрдии, султаан илиитин кынатынан таарыйар.

- 16 -

ӨСҮӨЛ БАРДА

Биирдэ суфий айаҥна сылдьан, тэккэҕэ таарыйбыта (тэккэ диэн суффизм үөрэҕин тутуһар мусульманнар үнэр-сүктэр, сиэри-туому толорор, итэҕэйээччилэри кытары сэһэргэһэр анал миэстэлэрэ). Кини өсүөлүн көньүүһүнэҕэ киллэрэн баайар, уу, аһылык биэрэр.

Бу тэккэҕэ баар дервиштэр олус дьаданы этилэр. Ыалдьыты күндүлүөхтээҕэр буолуох, бэйэлэрэ даҕаны аһыыр астара суоҕа. Инньэ гынан, сүбэлэһэн баран, суфий өсүөлүн атыылыырга диэн быһаарыналлар.

Сонно баһаарга илдьэн атыылаан кэбиһэллэр уонна ол харчытыгар аһылык атыылаһаллар.

Тэккэҕэ кэлэн, чүмэчи бөҕө уматаллар уонна чугас эргиннээҕи дьоҥҥо илдьит ыыталлар: «Бүгүн тэккэ ыалдьыттары ыҥырар, сема ыытыллыа»– диэн биллэрэллэр (Сема – зикр сиэрин-туомун матыыпка сөп түбэһиннэрэн, сороҕор үҥкүүгэ майгынныыр хамсаныылаах толоруу).

Мустубут дьону күндүлүүллэр, аһылык кэнниттэн сема саҕаланар. Ыалдьыкка олус ытыктабыллаахтык, бэрт эйэҕэстик, кыһаллан-мүһэллэн, убаастабылларын биллэрэн сыһыаннаһаллар. Туох сонуннааҕын, кыһалҕалааҕын ыйыталаһаллар, истиҥник сэһэргэһэллэр. Суфий үтүөкэн көрсүһүүттэн олус астынар.

«Бүгүн үөрэн-көтөн астына көрүлээбэтэхпинэ, хаһан уонна оннукка тиксиэмий?»– диэн саныыр. Ас астыыр сиртэн минньигэс сыт таныыны кычыгылатар, муусука тыаһыгар доҕуһуоллатан хамсаныылаах үҥүү-

сүктүү оҥорор дервиштэр сүргэтин көтөҕөллөр. Сема түмүктэнэрин саҕана, муусукаҕа оонньооччу матыыбын туох эрэ дьикти, нүһэр соҕус тэтимҥэ уларытар. «Өсүөлбарда, өсүөлбарда!»– диэн хат-хат этэр. Атыттар бары тэҥинэн хос түһэрэллэр«Өсүөлбарда! Өсүөлбарда!»– диэн халлаан сырдыар диэри биири хатылыыллар.

Өсүөлү бас билээччи эмиэ уопсай көххө кыттыһан: «Өсүөлбарда! Өсүөлбарда!»– диэн барыларыттан дорҕоонноохтук хаһыытыыр.

Сарсыарда буолан, дьон сыыйа-баайа тарҕаһар. Тиһэҕэр ыалдьыт уонна тэккэни көрөр-истэр чаҕар эрэ хаалаллар.

Суфий салгыы айаннаары, өсүөлүгэр киирбитэ–онно эрэ оҥойбут буолан биэрэр. Онно-манна өҥөҥнөөнкөрүтэлиир да булбат. «Уулата илтэхтэрэ дуу?»– диэн таайа саныыр.

– Хайа мин өсүөлүм ханнаный? – диэн чаҕар кэлбитигэр ыйытар.

– Туох диэн ыйыттахха ный? – чаҕар хардарар. – Дьоһун-мааны киһи бу көстүүлээх баҕайы бытыккыттан да кыбыстыа эбиккин. Эн түүнү быһа: «Өсүөлбарда! Өсүөл барда!»– диэн ыһыытыыргын миигин истибэтэҕэ буолуо диигин дуо?! Өсүөл атыыламмыта! Бэҕэһээ киэһээҥҥи аһы-үөлү хантан ылбыттара буолуо дии саныыгын– Мин эйиэхэ итэҕэйэн өсүөлү туттарбытым, –суфий кыыһырар. – Тоҕо эн биэрэн ыыттыҥ?! Сатаатар, тоҕо миэхэ кэлэн сэрэппэтиҥ: «Сордоох, хара дьайдаах быһыы таҕыста!»– диэн?

– Эйиэхэ хаста да чугаһыы сылдьыбытым, – диир чаҕар киһи, – ол кэллэҕим аайы эн барыларыттан дорҕоонноохтук «өсүөл барда» диэн хаһыытыыр этиҥ дии! Ол иһин мин эйигин барытын билэр дии санаабытым.

Суфий тугу булан этиэй, саҥата суох барар. Хайыы-үйэҕэ барбыт өсүөлүн хайдах ирдэһиэй?

- 17 -

ИККИ КУЛУТ

Султаан икки кулуту атыыласпыт. Биирдэрэ үтүөкэн мөссүөннээх, чөмчүүк таас курдук сандаарар тиистэрдээх уолан эбит. Султаан кинини бэйэтигэр ыҥыран сэлэһэр. Султаан бары ыйытыыларыгар кулут астыннарар гына эппиэттиир. Тойоно хайҕаан ас амтаннааҕынан күндүлүүр, бэлэх биэрэр, онтон баанньыкка сууннара ыытар.

– Атын кулут киирдин! – диэн дьаһайар султаан.

Иккис кулут мөкү көрүҥнээҕэ, айаҕа куһаҕан сыттааҕа, тиистэрэ харааран хаалбыт этилэр. Кэпсээнэ, тыла-өһө да ис киирбэҕэ суоҕа.

Ол эрээри султаан бастакы билсиититтэн дуоһуйан сөп буолан хаалбатаҕа. Уйаннарын-хатаннарын, кимнэрин-туохтарын үчүгэйдик тургутан көрөргө сананар.

Били куһаҕан тиистээх кулуттуун кэпсэтэр.

– Эн өйдөөх киһи быһыылааххын. Биир кулуттааҕар буолуох, сүүстэн да ордуккун. Ол эрээри сууна барбыт атаһыҥ эн тускунан аанньата суоҕу иһитиннэрдэ. Кини эйиэхэ мин сыһыаммын уларыта, тэйитэ сатаата. «Кини кыбыан сөп, эрэлэ суох киһи. Өссө куһаҕан саҥнаах, мөкү дьоннору кытары куодарыһар, суобаһа суох, сиэри-майгыны тутуспат»– диэн атаһыҥ эйигин түһэрэн иһитиннэрдэ.

Кулут онуоха соһуйар:

– Оо, султааныам, кинини мин кырдьыксыт киһи быһыытынан билэбин. Биирдэ даҕаны сымыйаны саҥарбытын истэ илигим. Көнө сүрүннээх киһи. Оччотугар

кини мин туох эрэ итэҕэспин таба көрдөҕө. Оттон мин кини бэлиэтии көрбүт омсолорун бэйэм билиммэккэ сырыттаҕым... – диэн хом түһэр.

Султаан өссө да эҥин-эҥинник үтэн-анньан ыйытан көрөр даҕаны, анараанҥыта ол киһи туһунан туох даҕаны куһаҕаны саҥарбат.

Ити кэмҥэ иккис кулут баанньыктан төннөн кэлбитигэр, султаанҥа киллэрэллэр.

– Хайдах курдук чэбдигирэн, өссө ордук тупсан кэллиҥ! – диэн султаан хайгыы көрсөр, эйэҕэстик кэпсэтэр. Онтон:

– Оо дьэ, эйиэхэ ити атаһыҥ этэр мөкү өрүттэрэ майгыгар суохтара буоллар, төһө эрэ үчүгэй этэ! – диэн хомойбуттуу саҥа аллайар.

– Оо, султааныам, ити айыыны-таҥараны билиммэт киһийдээн миигин холуннаран эппититтэн иһитиннэрэриҥ буоллар! – диэн кулут өһүргэнэн тымта түһэр.

Онуоха султаан кырдьык-хордьук этэр:

– Эйигин икки сирэй буолар киһи диэтэ. Таһыттан эрэ көрдөххө туһалаах киһи, ис дьиҥэр, үтүөнү санаабат, куһаҕаны баҕарар киһи диир.

Атаһа кини туһунан кэнниттэн итинник саҥарарын истээт, кулут өлөрдүү өһүргэнэр, өйүттэн тахса кыыһырар. Уоһун хаанньатан, хараҕын хааннааҕынан түҥнэри көрөн туран, тыла тиийэринэн була сатаан киһитин араастаан баһааҕырдан барар. Доҕорун хайдах холуннаран саҥарарын истимэхтээт, султаан кинини саба саҥарар.

– Тохтоо, сөп буолуо! Мин эһигини иккиэҥҥитин тургутан көрдүм. Уонна эһи ис дьиҥҥитин биллим: өскөтө анараа киһи айаҕа аанньата суох сытынан аҥкылыйар буоллаҕына, эн сытыган сытынан тунуйар дууһалаах киһи эбиккин! Мантан инньэ эн кини дьаһалыгар киирэҕин! Кини эйигин дьаһайааччынан ананар. Киэр буол!

- 18 -

ХАТЫЫЛААХ ТАЛАҐЫ ОЛОРДУБУТ КИҺИ

Биир киһи олорбута эбитэ үһү. Кини суол икки кытыытынан сытыы иннэлээх талахтары олордубута. Сотору иннэлээх талах мастар кэлэр-барар дьону мэһэйдиир гына адаарыччы үүнэн тахсыбыттара. Киниэхэ дьон: «Олордубут талаххын түөрэн ылаттаа!»– диэн этэллэр.Ону истибэт этэ.

Күнтэн күн аастаҕын аайы иннэлээх талахтар эбии хойдон-үрдээн сарбайан иһэллэрэ. Аahан иһэр дьон атахтарын хаан оҕуолуор диэри хатыыга дьөлө тэбэн кэбиһэллэрэ, сытыы иннэлээх лабаалар таҥаска иилистэн ойута тардаллара.Атах сыгынньах, уоттуйбут эргэ таҥастаах дьаданы, умнаһыт муҥнаахтар ордук эрэйдэнэллэрэ.

Үҥсүү элбээбитинэн, уобалас баһылык тойоно ороohон дьаhайар:

– Ити олордубут сытыы хатыылардаах талаххын киэр гына тарт!

– Сөп, сотору түөрэн ылаттыам, – диэн били киһи сөбүлэспитэ буолар.

Ити курдук «бүгүн-сарсын түөртэлиэм» диэн уhата-кэҥэтэ сырыттаҕына, хатыыларын умнаhа модьураансилиһэ эбии диринҥээн баараҕадыйан бараллар.

Уобалас баhылыга, күүтэ сатаан баран, эмиэ дьаhалын тириэрдэр:

– Ээй, эн, тылгар турбат киһийдээн! Дьаһалы толоро оҕус, эбэтэр биһигини күлүү-элэк оҥосто олороҕун дуу?!

Онуоха били киһи кэм да эппиэтэ биир:

– Күн-дьыл бөҕөтө баар. Кэтэһэ түһүҥ, син биир түөртэлиэм.

– Эн ити курдук сарсын-өйүүн диэн көһөрөн иһэҕин, ол эрээри өйдөө: күн-дьыл аастаҕын аайы талахтарыҥ эбии модьураан, бөҕөргөөн иһэллэр, оттон эн, түөрүөхтээх киһи, күн-түүн мөлтөөн-ахсаан, сааһыран иһэҕин...

- 19 -

ҮТҮӨ БЫҺЫЫ

Аттаах айанньыт аahан иһэн, утуйа сытар киһи дьаллаччы аппыт айаҕар эриэн үөн киирэн эрэрин көрө биэрэр. Үргүтээри гынар да– баттаспакка хаалар. Айанньыт сүрдээх мындыр киһи этэ. Хайдах гынан бу эрэйдээҕи быыһыырын тобула охсубута. Атыттан түһээт, утуйа сытааччыны уһугуннараары күүскэ охсор. Анараанҥыта соһуйан тура эккириир. Онуоха аттаах айанньыт кинини, үөс батааска биэрбэккэ, маска кэлгийэн кэбиһэр. Уонна сиргэ тохтубут хараара сытыйбыт дьаабылыканы күһэйэн туран сиэтэр. Киһитин куолайыттан, айаҕыттан сиэбитэ төттөрү кэлэр буолуор диэрихатаҕалыыр.

Ол сордооҕо, итинник муҥнааһыны тулуйбакка, хараҕын уутунан суунар:

– Туох куһаҕаны эйиэхэ оҥорбуппар эн миигин бу сордуугун?! Туох иһин?! Тыыммын быһыаххын дураһыйар буоллаххына – бу эрэйдиэҥ кэриэтэ моонньоох баспын кылыһынан туура дайбаабытыҥ ордук!

Айанньыт кинини истэ да барбатаҕа. Аны туохтан бу курдук гынарга күһэллибитин эмиэ быһаарар кыаҕа суоҕа. Тоҕо диэтэххэ, алдьархайга түбэспит киһи эрэйдээх кырдьыгы дьиҥ баарынан биллэҕинэ – кутталыттан сүрэҕэ хайдан өлүөн сөбө.

– Дьэ, аны бу хонуунан сүүр! – диэн бөтүөхтэс буолуор диэри сытыйбыт, дьаабылыканы симиммит киһини сүүрэргэ күһэйбитэ.

Тохтоору гыннаҕына, суоһурҕанан кымньыынан куһурҕатан эбии сүүрдэрэ.

Көһүппэтэх өттүттэн атаҕастабылга түбэспит муҥнаах айанньыты тыла тиийэринэн ыыс-бурут тылынан үөхсэрэ, кырыыс-таныар бөҕөнү түһэрбитэ.

Сотору аҕынньата төллөн, сүрэҕэ өлөхсүйэн хотуолаан ыһылыннарбыта. Хараҕа уһуллуор диэри хотуолаан, куттаҕар баары барытын таһаарбыта. Сытыйбыт дьаабылыканы кытары били эриэн үөнэ баҕайы эмиэ ньолҕоруйан тахсыбыта.

Онуоха эрэ кини дьааттаах эриэн үөҥҥэ тиктэрэн өлө сыспытын, дьэ, өйдөөбүтэ. Айанньыт кинини быыһаары, ити курдук сордообутун билэн махтаныы бөҕөтүн махтаммыта. Абырыахсытын туһугар таҥараҕа үнэн хаптайбыта.

- 20 -

УОРУЙАХ СУОЛА

Биир киһи дьиэтигэр уоруйах киирбитин билбиттэр. Дьиэлээх тараччы тутан ылаары, кинини эккирэтэр. Таһырдьа куотан тахсыбытын, мүччү-хаччы харбаһан, тилэх баттаһан иһэр. Таһынааҕы дьиэлэри тула хаста да эргийэллэр. Сырсааччы ийэ-хара көлөһүнэ сарт түһэр, аҕылас буолар. Ол да гыннар, ситиэхчэ сиппэккэ эккирэтэрин кубулуппат. Куотан иһээччи даҕаны сылайан бытааран барар. Дьиэлээх тиһэх күүһүн түмүнэн ситэн ылан, уоруйаҕы саҕатыттан субу харбыахча буолар. Ол түгэҥнэ чугас бэркэ ыксаабыт киһи хаһыыта аймана түһэр.

– Кэлиҥ, кэлэ охсуҥ! Манна уоруйах баар!

Эккирэтэн иһээччи: «Тыый, өссө иккис атын уоруйах баар эбит! Аны ол адьарай дьиэбэр киириэ, дьоммун моһуоктуо», – диэн дьиксинэн тохтуу түһэр уонна аймалҕаны тарпыт киһиэхэ сүүрэр.

– Туох буолла, тоҕо көмөҕө ыҥырдыҥ, уоруйах ханнаный?! – диэн ыйытар.

Анараанҥыта омуннура-омуннура сири ыйар:

– Бу көр, уоруйах суолун көрөҕүн дуо?! Итини суоллаан батыстахпытына, түөкүнү тутуохпут!

– Тууй-сиэ, аргы баара! – дьиэлээх киһи абаккаран сиргэ силлиир. – Мин кинини ситэн тутуохча буолбуппар, эн хаһыыҥ иһиллибитигэр аралдьыйан, куоттаран кэбистим. Эн буоллаҕына, түөкүн суола сойбутун кэннэ хойутаан хобону тыаһатан, кураанахха айдааны тарда сылдьаҕын!

- 21 -

БЕДУИН УОННА БӨЛҮҺҮӨК

Кумах куйаар олохтооҕо бедуин икки хааһах ындыылаах тэбиэнин миинэн айаннаан испит. Аара суолга сатыы иһэр айанньыты ситэр, аргыстар тыл бырахсан сэһэргэһэн бараллар.

– Бу тугу ындан иһэҕин? – диэн ыйытар айанньыт.

– Ээ, биир хааһахпар бурдук, иккиспэр кумах баар, – диир бедуин.

Киһитэ олус сүөргүлүү истэн, эбии иҥэн-тоҥон туоһулаһар:

– Бай, ол тоҕо бурдуккар эбии кумаҕы тэбиэҥҥэр тиэйдиҥ?

– Биир хааһаҕым ыйааһыныгар тэҥнээн, иккиһигэр кумаҕы куппутум.

– Ол кэриэтин эн оттон кууллаах бурдуккун икки гына аҥаардыаххын! Тэбиэҥҥэр ыйааһына чэпчиэ этэ буоллаҕа, – диэн бэркиһээбит айанньыт сүбэ биэрэр.

Бедуин өйдөөх сүбэни бэркэ сөбүлүү истэр.

– Дьэ бэрт мындыр өйдөөх киһи эбиккин! – диэн хайгыыр. – Бачча бөлүһүөк, өйдөөх киһи эрээригин хайдах туос сатыы хаамтыҥ, таҥаһыҥ-сабыҥ даҕаны тоҕо мөлтөҕүй?

Бедуин аргыһын аһынан, тэбиэнигэр мэҥэстэр.

– Оо, өйдөөх бастыҥа, бөлүһүөк билэчиэк доҕоччуок, бэйэҥ тускунан сэһэргии түс эрэ. Маннык өйдөөх-билиилээх киһи, арааһата, визирь дуу, султаан дуу буолуоҥ

ээ? Кырдьыгы кистээбэккэ, дьиҥ баарынан кэпсээ! – диэн үгэргии былаан туоһулаһар.

– Хайата да буолбатахпын, – бөлүһүөк симиттэн хардарар. – Тас көрүҥмүттэн, илбиркэй таҥаспыттан даҕаны мин туох киһим, кимим-тугум өтө көстө сырыттаҕа эбээт...

– Сатаатар, төһө тэбиэннээххин, ынах-көлө оҕус сүөһүлээххин эт.

– Олортон хайалара даҕаны суох, уонна олус элбэҕи мин туспунан ыйытыма дуу, – бөлүһүөк тороохуна суох, элэк-хаадьы тэҥэ ыйытыылартан салҕан көрдөһөр.

Ол эрээри бедуин киһини кыбыһыннарарыттан кыһаммат дьирээ киһи буолан биэрэр.

– Чэ, оччоҕо, төһө харчылааххын эт. Суос-соҕотоҕун айанныы сылдьаҕын, ким наадыйбыкка барыларыгар туһалаах сүбэ-ама биэрэҕин. Онон олус элбэх ону-маны билэр быһыылааххын. Баҕар, хата дьэс алтаны хайдах көмүскэ кубулутар кистэлэҥин билэриҥ буолаарай? Эн курдук дьон ытыс муҥунан чөмчүүк таас, алмаас талбытын булар кыахтаахтар.

Бөлүһүөк өрө тыынар:

– Оо, арааб омук биинһин тойоно, мин, бэл, бу киэһэ аһыыр аспын булунар кыһалҕабын кыайбакка сылдьабын. Бу илдьиркэй таҥастаах, атах сыгынньах туһаайбытым хоту мээнэ атах балай баран иһэбин. Ханна килиэп тооромоһун биэрэллэр, ол онно барабын. Билиим-көрүүм, үөрэммит үөрүйэҕим олохпор туһалаабата. Кураанах ыранан, албын баҕа санаанан олорортон, туһата суохха төбөҥү сынньыыттан атыны биэрбэтэ.

Бедуин итини истээт, тимир тириитин кэтэн, суос бэринэн күргүйдээн барар:

– Кэбис-кэбис, киэр бар уонна миэхэ чугаһаама! Эн тус олоххор табыллыбатаҕыҥ аны миэхэ көһүө. Эн туһата суох, хойгур билиигинээҕэр мин бурдугу-кумаҕы тиэммит хааһахтарым быдан ордук буолсулар. Бэйэм үөһэттэн ыйаахтаммыт оҥоһуум-чааһым анаабытынан олорорбунан астынабын, онтон ордукка умсугуйбаппын. Аллаах иннигэр кыбыстарым суох, сиэри-туому тутуһабын, итэҕэли ытыктыыбын, – диэн айаҕалана-айаҕалана ааһа турбут.

- 22 -

СҮҮНЭ ТЭБИЭН УОННА БЫЫКАА КУТУЙАХ

Кыракый кутуйах тэбиэн тэһиинин тииһигэр ытыран бастаан иһэр. Улгум, сымнаҕас сигилилээх тэбиэн сиэтиллэн батыһа хаамар. Аарыма тэбиэҥҥэ тэҥнээтэххэ, холооно суох куччугуйун билиммэккэ, кутуйах түөн саҕа бэйэтэ дэбдэҥ санаатыгар киһиргэнэ иһэр: «Хайдах курдук бухатыырга моһуоннаах эр бэрдэбиний!» Киһиргэс санаата тиирэ киэптээн чолоччу туттан иһэр быыкаа кутуйаҕы көрө-көрө, тэбиэн абаккаран барар. «Дьэ бэйиккэй, бэрт сотору кэҥэлтэ оҥоруом!» – диэн саана саныыр. Ити курдук сэнньэлиһэн айаннаан, үрэх кытылыгар тиийэн кэлэллэр. Кутуйахтааҕар буолуох, күтүр улахан сулуон даҕаны балачча эрэйдэнэн туоруох кэтит үрэҕэ эбит.

Кутуйах муҥнаах кутталыттан таалан туран хаалар. Оттон тэбиэнэ сэтэрээн саҥа аллайар:

– Оо, киэҥ сыһыынан, үрдүк хайаларынан бииргэ айанныахтаах, аргыһыам! Тоҕо чугуйан тохтоотуҥ? Туохтан маннык уолуһуйдуҥ? Мин суолбун ыйан, сирдээн иһэр батыһыннараччым буоллаҕыҥ дии! Тохтоон хаалыма, иннинҥ диэки дьулуруй дуу!

– Атаскаан, бу иннибитигэр дириҥ далай уу баар эбээт! Тимириэм диэн куттанабын.

– Чэ, билигин төһө дириҥин тургутан көрүөм, – диэт, тэбиэн ууну кэһэн киирэр. Уонна кутуйахха этэр:

– Ээ дьэ, харалҕан харахтаах хоргус муҥнаах, тобукка эрэ диэри кэһиллэр чычаас ууттан тоҕо куттанаҕын?

– Эйиэхэ бу үрэх кымырдаҕас эрэ тимирэр чалбаҕын кэриэтэ буолуо... Оттон миэхэ дракон да тургуйбат байҕалын кэриэтэ эбээт! Сото уһуна, тыс кылгаһа эмиэ араастаах. Эн тобуккар эрэ диэри кэһэр уунг мин курдук кыра-куйа эрэйдээххэ төһө эмэ төгүл бүгүстүүр диринг далай кэриэтэ... – диэн, кэлэр-барар кыаҕын былдьаппыт кутуйах сордоох элэ-была тылын этээхтиир.

Онуоха тэбиэн бэрдимсик кутуйах чой оройугар түһэр гына сэмэ-сунгха тылларынан ыҕарыйар:

– Оччотугар аны эн ити курдук сиэри кэһэн чабыламмат, бас-баттах барбат буол! Тоҕо диэтэххэ, бэйэнг ычаҕын билиммэккэ, киһиргээн кирсинг быстыан сөп. Бэйэнг тэнгнээхтэргин кытары бэрт былдьас, кыаххын мээрэйдэс. Тэбиэни кытары хаһан да тэнгнэһэ сатаабат буол!

Кутуйах сордоох, бэрдимсийбитин билинэн, кэмсинэр-кэмиринэр, буруйун билинэр.

– Аллаах туһугар нөнгүө кытылга туоратан кулу, – диэн көрдөһөр-ааттаһар.

Тэбиэн кутуйах, наһаалаабытын билинэн, ис сүрэҕиттэн көрдөспүтүттэн аһыммыт.

– Чэ, мин арҕаһым үрдүк бөкчөгөрүгэрхатааһын. Маннык үрэҕи туорааһын уонна атыттары туоратыы – мин кыайар суолум. Сүүһүнэн тыһыынча эн курдуктары даҕаны нөнгүө кытылга туоратар кыах баар, – диэн этэр.

- 23 -

СУЛУОН ОҕОТО

Индияҕа биир үөрэхтээх-билиилээх киһи олорбут. Биирдэ кини доҕотторо, түөрт-биэс киһи, ыраах айантан астара-таҥастара эстэн-быстан иһэллэрин аара көрсүбүт.

Үөрэхтээх киһи доҕотторун наһаа аһыммыт. Хайдах эмэ гынан истиҥник саныыр доҕотторугар көмөлөһүөн баҕарбыт. Эҕэрдэлэһэн баран, бу курдук сүбэ-ама биэрэр:

– Доҕотторуом, эһи аас-туор иччитэх куйаартан иһэргитин биллим-көрдүм. Элбэх эрэйи, ас-таҥас баранар муҥун көрсүбүккүт. Салгыы баран иһэр сиргитигэр элбэх сулуон баар буолуо. Тугу баҕарар сиэххитин сөп, ол эрээри сулуон оҕолоругар ингсэрэр эрэ буолаайаҕыт. Төһө даҕаны эмис-тот көрүҥнэрин көрөн бултаһыаххытын баҕарбыккыт иһин, кытаатан туттунуҥ. Тоҕо диэтэххитинэ, тыытыстыгыт даҕаны ийэлэрэ кэлэн үлтү тэпсиэ. Оту-маһы, араас отону сиэн куртаххытын албыннаныҥ. Чэ, мин этиэхтээхпин этэн, эһигини сэрэтэн, бэйэбиттэн тутулуктааҕы оҥордум дии саныыбын. Этэҥҥэ айаннааҥ, эһиэхэ барыгытыгар Аллаах үтүөнү тосхойдун...

Сүбэтин-соргутун этэн баран, үөрэхтээх киһилэрэ салгыы айанныыр. Доҕотторо эмиэ айаҥҥа туруналлар. Аара суолга ойууртан сулуон оҕото тахсан биэрбитин аччык дьон, торҕон бөрө курдук саба түһэн охторон, астаан-үөллээн кутааҕа үтэн сииллэр. Арай биирдэрэ эрэ, доҕордоро эппит сүбэтин өйдөөн, онуоха кыттыбат. Атыттарын эмиэ буойа сатаабытын истиэхтэрэ баара дуо.

Топпут-хаммыт дьон уулара кэлэн утуйан хаалаллар. Аччык киһилэрэ, хой үөрүн көрөр-истэр маныыһыт кэриэтэ, утуйбакка харабыллыыр. Эмискэ ойуурга отумаһы барчалаан, сүүнэ улахан ийэ сулуон сүүрэн тахсар. Харабыл киһи куоппутун ситэн, уһун көндөй тумсунан эрийэн ылар. Айаҕар чугаһатан үс төгүл сытырҕалаан көрөн баран, эти сиэбэтэҕин билэн ыытан кэбиһэр. Онтон утуйа сытааччыларга тиийэн сытырҕалыы-сытырҕалыы, оҕотун иэстэһэн, хуобатынан эрийэн өрө көтөҕөн таһаарата-таһаара, сиргэ дэлби быраҕаттаан тыыннарын быһаттыыр.

- 24 -

ТЫА КИҺИТЭ УОННА КУОРАТ ОЛОХТООҐО

Өрдөөґүтэ хаһан эрэ куоракка уонна тыа сиригэр олорор икки киһи доґордоспуттар. Тыаґа олороччута куоракка киирдэґинэ, доґорун дьиэтин таһыгар сурдун туруорунар эбит. Тугу наадыйарын куоратын киһитэ туох да төлөбүрэ суох хааччыйар эбит. Дьоґус маґаһыыныгар ыалдьыт чааһы-чааһынан сэһэргэһэ олорор, күндүлэтэр-маанылатар эбит. Биирдэ тыа олохтооґо доґоругар тыл көтөґөр:

– Оо, үтүө төрүттээх тойон доґоруом! Эн тыа сиригэр тахса сылдьыаххын баґарбаккын дуо? Айаннаан, саҥа-сонун сирдэри көрөн сэргэхсийиэҥ этэ буоллаґа. Дьиэ кэргэттэргин кытары таҥара туһугар миэхэ тиийэ сылдьыа этигит. Билигин саас кэлэн айылґа уһуктар, силигилиир үтүөкэн кэмэ. Тыа сиригэр сааһын олус кэрэ буолааччы, тула күп-күөх, аалай кыһыл сибэккилэр тэтэрэ үүнэн хараґы үөрдэллэр, дууһаны манньыталлар... Эбэтэр сайын, отонноох мастар ситэр кэмнэригэр тиий. Ыалдьыппын минньигэс отоннорунан күндүлүөм этэ. Бары дьиэнэн тиийээриҥ, үс-түөрт ый буолуо этигит...

Оттон куорат киһитэ, күннээґи түбүгэр-садьыгар үтүрүйтэрэн, доґорун тылын быһа гыммакка, алы гынан: «Тиийиэм-тиийиэм», – эрэ дии-дии, уһатан-кэҥэтэн иһэр. Ол курдук аґыс сыл аахар. Ол тухары киһитэ сыл аайы ыалдьыттыыр уонна хас кэллэґин аайы ыҥыра сатыыр: «Хайа, хаһан кэлэґин? Бу сылга эмиэ бэлиэр кыһын чугаһаата».

Куораттааҕы доҕоро сырыы аайы араас мэһэйтэн иҥнэн аккаастанар: «Бу сылга биир атын доҕорум кэлэ сылдьыбыта, ол-бу араас түбүктэн тардылынным. Чэ, таҥара көмөтүнэн аныгыскы сылга барыам», – диэн иһэр.

Сыл ахсын аист дьиэ сарайын үрдүнээҕи уйатыгар кэлэригэр тыа киһитэ мэлдьи ыалдьыттыы кэлэр. Хас кэллэҕин аайы – «ыалдьыттыы кэл» диэн хаайар.

Куораттааҕы билсиилээҕэ сыл аайы үөрэ-көтө көрсөр, босхо аһатар-сиэтэр, наадыйарын барытын булан биэрэр. Кэлиҥҥи кэлиитигэр тыа киһитэ бүтүн үс ыйы быһа ыалдьыттаан чалбараҥҥа олорор. Ол тухары ас күндүтүнэн күндүлэтии-маанылатыы бөҕө буолар, кини тугу наадыйарын атыылаһарыгар үгүс үбү-харчыны дьиэлээх киһи хоронор. Тыаттан ыалдьыт саата быһыытыйан, бэл, ытамньыйар: «Үтүө төрүттээх тойон доҕоруом, эн тылгар олох турбаккын! Хаһан эрэннэриигин толороҕун? Ыалдьыттыы тиийиэх буолан эрэннэрбитиҥ ыраатта...»

–Миэхэ ыалдьыттыы тиийээриҥ, хайдах курдук ыалдьытымсахпын көрүөххүт! – диэн, барарыгар өссө, төгүл ыҥырар.

Мэлдьи ыҥырарыттан дьиэ кэргэнэ эмиэ дьаарбайа барыахтарын баҕаран, аҕаларын хаайаллар. Инньэ гынан, бу сырыыга доҕорун ыҥырыытын ылынарга быһаарынар. Дьоно бары үөрэллэр, ордук оҕолор барахсаттар: «Дэриэбинэҕэ тиийэн, күөххэ көрүлүөхпүт, сүүрүөхпүт-көтүөхпүт!» – диэн саҥа-иҥэ бөҕө буолаллар.

Дьэ, ыраах айаҥҥа хомунан бараллар. Бары дьиэнэн ыйы-ыйынан айанныыллар. Күнүһүн күн уотугар сыраллан, ардыгар түүнүн ый сырдыгар сирдэтинэн айаннаан, суолга араас моһолу, кыһалҕаны көрсөллөр. Ол эрээри кинилэр дэриэбинэҕэ ыҥырыылаах ыалдьыт быһыытынан иһэллэриттэн, ырайга тиийэрдии үөрэн-көтөн, уһун суол эрэйин, кыһалҕатын улаханҥа уурбаттар.

Аара сороҕор мунан эрэйи көрөллөр. Атын дэриэбинэҕэ тиийэн хаалаллара. Көлөлөрүн уулаталларыгар-аһаталларыгар, бэйэлэрэ үссэнэллэригэр да ыраас уу, ас булбаккалар эрэйдэнэллэр. Ардыгар бэйэлэрэ даҕаны аччыктыыллара. Дьэ, ол курдук сындалҕаннаах уһун айан кэнниттэн кэмниэ кэнэҕэс тиийиэхтээх сирдэрин дьэ булаллар. Дьонтон ыйыталаһан, били доҕордорун дьиэтигэр ыйдаран, тиийэллэр.

Арай киһилэрэ, атас-доҕор дьоно ыраахтан айаннаан кэлбиттэригэр, ончу да кыһаллыбат.

– Доҕоор, бу биһиги эн ыҥырыыгынан кэллибит ээ!

Олохтоох киһи кинилэри аан маҥнай көрөр курдук туттар:

– Эн кимҥиний? Мин эйигин билбэппин! – диэн соһутар.

Ыгылыйбыт ыалдьыта аатын-суолун этэр, онуоха да анараанҥыта ымыттыбат ньүдьү-балай киһи буолан биэрэр-: «Баҕар эн, кырдьык итинник ааттаах-суоллаах киһи буолуоҥ. Ол эрээри эн хайдах киһигин мин хантан билэбин? Баҕар үтүө киһи, эбэтэр туох эрэ куһаҕан саҥнаах киһийдээн буолуоҥ дии?»

Олус бэркиһээбит куорат киһитэ кинини хайдах курдук көрсөрүн, күндүлүүрүн-маанылыырын, наадыйарын барытын буларын-таларын, өр кэмнэ доҕордоспуттарын өйдөтөсаната сатыыр даҕаны, киһитэ минин да таттарбат.

– Суох, мин эйигин ончу билбэппин, ааккын аан маҥнай истэбин! – диэн кыккыраччы мэлдьэһэр.

Ити курдук уһун айантан сылайбыт-элэйбит дьон эрэйдээхтэр ыҥырбыт киһилэрин олбуорун аанын таһыгар биэс күнү быһа туһата суохха кэтэһэллэр. Бэһис күннэригэр халлаанҥа былыт ыаһыра хойдон барар. Онтон дохсун ардах ыаҕастаах уунан кутар. Дьиэ кэргэнин кытары

маннык кыһалҕалаах балаһыанньаҕа түбэспит киһи эрэйдээх олбуор аанын дарбыйар.

– Дьиэлээх тойону ыҥырыҥ! – диэн хаһыы бөҕөнү түһэрэр.

Бэрт өр сордоммутун кэннэ дьиэлээх киһи, дьэ, тахсар:

– Туох буолла, тоҕо ыҥыраҕыный? – диэн, күлүү-элэк оҥостордуу, туоһулаһар.

– Эйиэхэ оҥорбут туох баар үтүөбүн өҥөҕө аахсыбаппын. Урукку бары көмөбөр, күндүбэр-мааныбар туох да, төлөбүр эрэйбэппин, хардата суох хааллын. Бу эн ааныҥ иннигэр биэс күн эрэйдэммиппит биэс сылга холоонноох буолла. Эн, сатаатар, бу ньиккирэс ардахтаах түүн аһаҕас халлаан анныгар хаалларыма! Кэлэр олоххор үтүөҥ үтүөнэн төлөнөрүн туһугар ханнык эмэ муннукка кыбыт дуу... – диэн көрдөһөр муҥур уһугар тиийбит ыалдьыт.

Олохтоох киһи абыраатаҕа буолан этэр:

– Оол онно харабыл хаххата баар. Отонноох мастары көрөр-истэр үлэһит хой үөрүгэр бөрөлөр саба түспэтиннэр диэн ох саалаах маныыр. Эн эмиэ түүннэри маныыр буоллаххына, онно хоноргутун көҥүллүөм, – диир.

Ыалдьыт, хайаахтыай, ити этиигэ үөрүүнэн сөбүлэһэр:

– Ох саата, оноҕостордо биэр. Түүнүн утуйбакка маныам! – диэхтиир.

Инньэ гынан, кыараҕас сарай хаххаҕа дьиэ кэргэн симиллэр. Ардах уута халыйарыттан куотан томтор сиргэ чөмөхтөһөр аһыҥалар курдук бэйэ-бэйэлэригэр ыга сыстан титирии-титирии: «Оо, Аллаах, биһиги манныкка түбэспиппитигэр бэйэбит буруйдаахпыт. Бэйэбит киирэн биэрдэхпит!» – диэн муҥатыһаллар.

Куорат киһитэ оҕун туппутунан, бараанныры манаан, таһырдьа сылдьар. Кирдээх-хохтоох хахха дуомугар саспыт

дьоннорун кулахы, бырдах бөҕө торҕон бөрөлөрдүү саба түһэн эрэйдииллэр. Кыайан утуйар кыахтарыттан тахсан, сарсыарда буоларын эрэ кэтэһэллэр. Ол кэмҥэ томтор кэтэҕиттэн үөмэн ньылбыйан иһэр бөрө омооно барбах күлүгүрэн көстө түһэр. Куорат киһитэ оҕунан ытан табар. Бөрө орулаабытынан сууллан түһэр. Ол мучумаантан-айдаантан дьиэлээх уһуктан сүүрэн кэлэр. Түһэҕин охсунаат, өрө бэбээрэ түһэр:

– Һуу! Эн тугу оҥордуҥ бу?! Мин өсүөлүм сордооҕу өлөрдүҥ буолбат дуо!

– Болҕойон көрүүй! – ыалдьыттыы кэлбит киһи быһаара сатыыр. – Хабыс-хараҥаҕа балыйтаран сыыһа этэҕин. Мин көрөрбөр бөрө этэ...

– Син биир күнүһүн көрөн турарым кэриэтэ эндэппэккэ билэбин! – анараанҥыта тохтообот. – Өсүөлүм хайдах тыынарын кытары бэркэ арааран истэбин, сүүрбэ да атын кыылтан-сүөлтэн арааран билэбин.

Олохтоох киһи ити сирэйэ-хараҕа суох балыйсыытыттан уордайан, кыһыыта-абата мунньуллубут ыалдьыт эрэйдээх, ыһыытаабытынан, кини хабарҕатыгар түһэр:

– Оо, саатар сирэйэ суох ньүдьү-балай албынньыт! Эн арааһа опиуму олус тардан төбөҥ аргытыйа туймаарбыт быһыылаах. Ытыс таһынар ыас хараҥаҕа өсүөлгүн орулааһыныттан эндэппэккэ билэр аата, миигин билэргин тоҕо кылбаччы мэлдьэһэҕин?! Өсүөлүҥ тыынарыттан хараҥаҕа билэбин диигин уонна уон сыл устата аҥаардастыы көмөлөһүннэрбит, күндүлэппит-маанылаппыт, бэйэҥ ыалдьыттата ыҥырбыт доҕоруҥ ааттааҕы тоҕо билиммэккин!

- 25 -

ПАВЛИН УОННА ШАКАЛ

Биирдэ шакал алҕаска кырааскаһыт сүүнэ туой олгуйугар түһэн хаалбыт. Бэрт өр булумахтанан, баһыттан атаҕар диэри кырааскаҕа умньанан, нэһиилэ тахсар.

Сырдыкка өнөнөн көрүммүтэ түүтэ кустук араас өҥүнэн суһумнаан көстөр буолбут. Шакал күөх, кыһыл, араҕас өҥ араахынан толбоннура оонньуур түүлэммититтэн төбөтүн сыыһа эргийбит. Киһиргэнэ охсоору, атын шакалларга буута быстарынан ойбут.

Дьэрэкээн өҥнөммүтү көрөөт, биир шакал соһуйан саҥа аллайар:

– Ээй, тугу эрэ албаһырдыҥ дуу, эбэтэр эн улуулар эрэ сатаан арыйар кистэлэҥнэрин биллиҥ дуу? Араахата, барыларыттан ала-чуо ордон көстөөрү, эҥин-эгэлгэ дьэрэкээн өҥү бистибиккин быһыылаах?

Онуоха киэмсик шакал ыйытааччы кулгааҕар сибигинэйэр–: «Миигин өйдөөн-дьүүллээн көр эрэ! Эмэгэккэ үҥээччилэргэ атын мин курдук кэрэ көстүүлээх баар дуо? Миэхэ эгэлгэ сибэкки өҥө барыта баар! Хайдах курдук ис киирбэх умсугутар үтүөкэн көстүүлээхпиний?!»

Оо, шакаллар, өйдөнүҥ! Аны миигин шакал диэмэҥ! Ама, шакал муҥнаахха хантан маннык үтүө көстүү кэлиэй?! – салгыы саҥардаҕын аайы куолаһа улаатан, ыраахха диэри дуорайан иһиллэр буолар.

Шакаллар, чүмэчи сырдыгар көтөн кэлэр түүҥҥү сиик үрүмэччилэринии, кини тула үөмэхтэһэ мусталлар.

– Оччоҕо эйигин ким диэн ааттыыбыт, киминэн ааттаан ыҥырар буолабыт? – дэһэллэр.

– Хотугу сулустуу чаҕылыйа сырдыыр павлин диэн ааттааҥ! – диир дэбдэйбит шакал.

Онуоха шакаллар салгыы ыйыталлар:

– Чэ буоллун даҕаны, ол эрээри дьиҥнээх павлиннар дьоһун бэйэлээхтик киэмсийэ хааман күөгэһэллэр эбээт! Эн оннук сатаан хаамаҕын дуо?

– Суох, мин оннук хаамары сатаабаппын... – диэн шакал кырдьыгынан билинэр.

– Оттон эн кинилэр курдук кыҥкыныы туойаҕын дуо?

Кырааскаҕа биһиллибит муҥнаах эмиэ:

– Суох, кинилэр курдук ыллыыр кыаҕым мэлигир... – эрэ диирдэр тиийэр.

Онуоха шакаллар киниэхэ ыган-ынан кэлэллэр.

– Көр эрэ, бу албынньыты! Ханнык да павлин буолбатаххын эн! Павлин куорсунун дьэрэкээн өҥө айылҕаттан. Оттон эн кырааскаҕа умньаммыккынан уонна бэрдимсик киһиргэс быһыыгынан хантан ылан павлин буолуоххунуй!

- 26 -

СУЛУОН ХАЙДАХ КӨРҮҢНЭЭҕИЙ?

Индустар көрдөрүүгэ аҕалбыт сулуоннарын хараҥа сарай иһигэр туруорбуттар. Урут хаһан даҕаны сулуону көрбөтөх киһи бөҕө тоҕуоруспут. Хас биирдиилэрэ аарыма сулуон хайдах көрүҥнээҕин билиэхтэрин наһаа баҕараллар. Оттон сарай иһэ хабыс-хараҥа буолан, кинилэр тутан көрөн эрэ өйдөбүл ылар кыахтаахтара. Кыараҕас сарайга биирдии-биирдии киирэн, илиилэрин иминэн хайдах көрүҥнээҕин быһаара сатыыллар.

Биирдэрэ, кыыл хуобатын тутан-хабан көрөн баран, саҥа аллайар:

– Ээ, сулуоннара диэн уу сүүрдэр турба курдук эбит дии!

Иккис киһи сулуон намылыйбыт кэтит тэллэгэр кулгааҕын убахтыыр:

– Эс, сөрүүкэтинээри сапсынар тэрилгэ майгынныыр эбит! – диир.

Оттон үһүс киһи сулуон суон атаҕын бигэтэлээн көрөр:

– Сулуон модьу баҕана курдук эбит диэн өйдөөтүм! – диэн хаһыытыыр.

Өссө атыннара, тугунан эрэ салҕанан тахсан, сулуон көхсүн имэрийэр, таптайар:

– Ээ, доҕоттоор, хата султаан дархан олбоҕор майгынныыр буолбаат!

Инньэ гынан, хараҥа сарай иһигэр киирэн аарыма сулуону хайа эмэ өттүттэн илиилэрин иминэн бигээн

көрөн сылыктаабыт дьон хой баһын туойбуттар. Бэйэлэрэ туохха маарыннаппыттарын чахчы итэҕэйэн, таһырдьа тураччыларга хайдах өйдөөбүттэринэн быһаарбыттар. Арай кинилэр чүмэчи сырдыгар көрбүттэрэ буоллар, ити курдук толоостук алҕаһаабакка, бука бары биирдик ойуулаан кэпсиэх этилэр.

- 27 -

СИРЭЙГЭ ТЫАҺАТЫЫ

Икки киһи мөккүспүттэр. Биирдэрэ утарсааччытын ытыһынан иэдэскэ охсон хабылыннарар. Охсуллубут мөккүһээччи уордайан, киһитин уолугуттан харбаан, хардары охсоору гынар. Онуоха анараанҥыта кинини уҕарыта сатыыр:

– Тохтоо, тохтуу түс эрэ, атаһыам! Маҥнай мин ыйытыыбар хоруйдаа, ол кэнниттэн уолуктаа! Охсубуппар мин ытыһым тыаһаабыта дуу, эбэтэр эн иэдэһиҥ «чалк» гыммыт тыаһа этэ дуу?

Атаҕастанан абаккарбыт киһи, эбии кыыһыран, кыбдьыгырыы түһэр:

– Охсуллубут иэдэһим ыалдьарыттан эн ити акаары ыйытыыгар хоруйдуур кыаҕым суох! Аны эн бэйэҥ ким сирэйэ, эбэтэр илиитэ тыаһаабытын, дьэ, быһаар! – диэт, мөккүһээччитин сирэйгэ тыаһатар.

- 28 -

УЧУУТАЛ ХАЙДАХ ЫАЛДЬЫБЫТАЙ?

Быдан өрдөөҕүтэ биир учууталга үөрэнэр оҕолор үөрэхтэн олус салгыбыттар. Күн аайы дьарыктаналларыттан, дьиэтээҕи үлэлэрин оҥороллоруттан сүрэҕэлдьээбиттэр.

Биирдэ кинилэр мустан: «Хайдах гынан, сатаатар, биирикки күҥҥэ үөрэхтэн сынньана, өрүү түһэбит...» – диэн толкуйу тобула сатыыллар.

– Учууталбыт сатаатар, биирдэ эмэ ыалдьан, хас эмэ хонукка лип сыта түспэт да буоллаҕа! Ону баара, хата, ыалдьан да бэрт – сымара таас кэриэтэ чиргэл-чэгиэн бөҕөтө! – диэн биир үөрэнээччи абаккаран саҥа аллайар.

Онуоха үөрэнээччилэртэн атын үөн өйдөөхтөрө хайдах уһуйааччыларын муокастаан, санаатын оонньотон ыарытыннарар ньыманы булар.

– Маннык гыныаҕыҥ: мин сарсыарда учуутал кэлээтин кытары соруйан ыйытыам: «Учууталыам, тоҕо эрэ аһааҕырбыт көрүҥнээххин, кубарыйан хаалбыккын! Ыалдьаары гыммыккын дуу? Тымныйдыҥ дуу, биитэр букатын титириир ыарыы буулаата дуу?» – диэн. Оччоҕо киниэхэ саарбахтыыр, дьиксинэр санаа киириэ. Онтон эһи бары биир-биир эмиэ киниттэн оннук ыйытан иһээриҥ. Ол курдук үс киһи, онтон биэс-алта, тиһэҕэр отут үөрэнээччи барыта оннук туоһуластаҕына, кини бэйэтэ да ыалдьыбыт буоллаҕым диэн итэҕэйиэ. Ыалдьыбыппын диэн ааспат-арахпат санаа иҥнэҕинэ, хайа да бэйэлээх өйдөөх да киһи өйө көтүөн, чахчы ыалдьыан сөп...

Үөрэнээччилэр бары үөн хаата атастарын ити этиитин бэркэ сөбүлүү истэллэр.

Нөҥүө сарсыардатыгар, киксибиттэрин курдук, били кубулҕатырар албаһы тобулааччылара, уһуйааччытын көрсөн эҕэрдэлэһээт, аһыммыттыы ыйытар:

– Туох эрэ буолла дуо, учууталыам? Тоҕо эрэ кубарыйан хаалбыккын дии!

– Туох да буола иликпин, барыта үчүгэй! Ону-маны солуута суоҕу лахсыйбакка, миэстэҕэр баран олор! – диэн учуутал өс-саҕа буолан кыыһырар.

Учуутал ити ыйытыыны төһө да хоҥоруутугар да холооботор, туох эрэ сээбэҥниир санаа аалыыта өйүгэр хатанан хаалар.

Чочумча буолаат, атын үөрэнээччи кэлэн, учууталтан доруобуйатын ыйытар. Учуутал дьиксинэн барар. Ол курдук, бары үөрэнээччилэр утум-ситим кини ыалдьыбыт көрүҥнээҕин этэллэр. «Хайдах туруктааххыный?» – диэн кыһаллан-мүһэллэн ыйыталлар. Инньэ гынан, киһилэрэ чахчы ыалдьан эрэбин быһыылаах диэн бэйэтэ даҕаны итэҕэйэн барар. Түмүгэр сонугар ыга-бобо сууланан дьиэлиир. Үөрэнээччилэрэ, кини көрбөтүн курдук тэйиччи соҕуһунан батыһан, барсаллар.

Аара баран иһэн, ойоҕор кыыһыра саныыр: «Тоҕо кини сарсыарда ыалдьыбыппын көрө-көрө үлэбэр ыытта?!» – диэн. Онтон улам бэйэтин санаатыттан бэйэтэ тэбиэһирэн көөнньөн барар. «Арааһата, кини миигин аанньа ахтыбат, ситэри таптаабат быһыылаах. Көр эрэ маны, киһи нэһииччэ туран үлэтигэр бараары сылдьарын көрө-көрө кыһаммат. Кубарыйбыккын да диэн эппэтэҕэ. Баҕар, кини ончу даҕаны мин ыалдьан атахпын тэҥниирбэр баҕарара буолаарай!..»

Араас уорба санааҕа эрийтэрэн кыыһыран-тымтан кэлбит учуутал ааны тэлэйэ тардан, өс саҕа буолан охсурҕаламмытынан, дьиэҕэ киирэр.

– Тыый, туох буолла, тоҕо эрдэ кэллиҥ? – ойоҕо ыйыта тоһуйар.

– Балайгын дуо, мин ыалдьан кубарыйбыт, мөлтөөбүт сирэйбин-харахпын хайдах өйдөөн көрбөккүнүй?! – учуутал ойоҕор уордайан көбүөлүүр. – Атын дьон, онноҕор, бэлиэтии көрөн аһынан ыйыталлар, эн буоллаҕына, биир дьиэҕэ олорон, өйдөөн-дьүүллээн билбэккин!

– Учуутал тойон, өлүөргүн эбээт, бэйэҥ олоҕо суох уорбаланар, саарбахтыыр санааҕыттан ыалдьыбыт курдук сананаҕын эбээт, – диэн дьахтар быһааран көрөр.

Учуутал эбии ыга кыыһыран дэлби ыстанар:

– Хайдах киһи ыалдьыбытын бүдүлээн көрбөт-билбэт ньүдьү-балай дьахтаргыный?! Бүтүннүү сап-салыбырас буолбутум көстүбэт үһү дуо?!

– Хата, сиэркилэ аҕалыым, дьүһүҥҥүн-бодоҕун көрүнүөххүн, – дьахтар, муус доруобай киһи хайдах эмискэ ыалдьыан сөбүн сатаан өйдөөбөккө, ыйытан көрөр. – Бэйэҕин көрүннэххинэ, мин сөпкө этэрбин өйдүөҥ.

– Сиэркилэҕин кытары үөдэн түгэҕэр түс! Бэрт түргэнник ороммун оҥор, сытыам этэ, төбөм ыалдьан хампарыйаары гынна...

Дьахтар эрэ эбии иэдэйэн буолан-хаалан турбутуттан кэлиэх-барыах сирин булбат гына ыгылыйар, тугу гыныан билбэккэ турбутугар, учуутал: «Өлөр өстөөҕүм буолбатах буоллаххына, хамсанан ис, түргэтээ!» – диэн, эбии ыһыытаан-хаһыытаан, ууга-уокка түһэрэр.

Дьахтар эрэйдээх, хайыай, уоһун иһигэр ботугуруу-ботугуруу утуйар таҥаһы бэлэмнээн барар:

– Барыта сатаммат... Хайыыр да кыах суох! Итинник кыйытта-кыыһыра сылдьан син биир мин тылбын сүгүн истиэ суоҕа. Өлүөргүн, ыалдьыбатаххын диэн кэлиилии кэбэ турдахпына, миэхэ кыһаллыбаккын диэн буруйдуо, оттон аны ыарытыйбыт көрүҥнээххин диэтэхпинэ – дьэ, кырдьык, ыалдьан хаалыа...

Эрэ ыалдьабын диэн силбиэтэммитинэн кэлбититтэн, киниэхэ кыыһыран хаһыытаабытыттан хом түспүт, туохтан итинник быһыыланарын өйдөөбөккө сылдьар дьиэлээх дьахтар киһитигэр орон оҥорон сытыарар. Үөрэнээччилэр, ол кэмҥэ саҥата-иҥэтэ суох киирэн, муннукка симиллэллэр. Учууталларын көрө-көрө буруйдана санаан, уруоктарын кыһаллан-мүһэллэн үөрэтэллэр. «Ити айдаан барыта биһигиттэн сылтаан таҕыста, орой мэниктэр, дьээбэтинньиктэр буруйданарбыт сөп», – диэн истэригэр кутуйах хаамар, иннэ-бүргэс үрдүгэр олороллор. Онтон араллааны тарпыт үөннээхтэрэ тыл көтөҕөр:

– Доҕоттоор, дьиэтээҕи сорудахпытын үчүгэйдик толорбуппутун биллэрэн улаханнык саҥа таһааран ааҕыаҕыҥ!

Бары тэбис - тэҥҥэ улаханнык ааҕан күүгүнэһэн барбыттарыгар били айдааны саҕалаабыт уоллара этэр:

– Атастарыам, биһиги саҥабыт учууталбытыгар мэһэйдиир!

Учуутал, кини тылын бигэргэтэн, ынчык аҥаардаахтык энэлийэр:

– Бүтүҥ, дьиэҕитигэр тарҕаһыҥ! Төбөм ыарыыта эһи күүгүҥҥүтүттэн эбии бэргээтэ...

Үөрэнээччилэр бырастыылаһаат, көтөр чыычаах үөрүнүү үрэл гынан, дьиэлэригэр тарҕаһаллар. Ийэлэрэ, үөрэхтэриттэн күрээбиттэрин уорбалаан, мөҕө тоһуйаллар:

– Үөрэниэхтээх кэмҥитигэр тоҕо күүлэй тэбэ сылдьаҕыт?!

Онуоха оҕолор кырдьыктарын таһаарынан:

– Биһиги буруйбут буолбатах, учууталбыт ыарыйда! – дэһэллэр.

Төрөппүттэр сорохторо оҕолорун тылын сымыйарҕаан итэҕэйбэттэр. Ол эрээри сарсыҥҥы күнүгэр учуутал туругун билсэ тиийэн итэҕэйэллэр. Кини кырдьык, күүскэ ыалдьан, этин суоһуттан уу билик буолан сытарын көрөн соһуйаллар.

– Туохтан эрэ сыыстаран эмискэ ыарыйдыҥ дуо, ытыктабыллаах тойон учуутал? Кырдьыгынан эттэххэ, бэҕэһээҥҥэ диэри эйигин маннык улаханнык ыалдьыа эрэ дии санаабатахпыт...

Учуутал муҥнаах, бэйэтэ да бэркиһээбиттии, арыычча кыыкынаан хоруйдуур:

– Мин бэйэм да билбэккэ сылдьыбытым. Ону хата оҕолор бэлиэтии көрөн эппиттэрэ. Мин ыалдьа сылдьарбын олох даҕаны өйдөөбөккө, уруок үөрэтэн испитим. Онтум баара, обургутук ыалдьыбыппын сэрэйэн да билээхтээбэтэх эбиппин...

- 29 -

КӨМҮС МААСТАРЫН ХОРУЙА

Көмүс оҥоһуктарынан дьарыктанааччыттан биир киһи кэлэн ыйытар:

– Ыйааһыҥҥын миэхэ уларыс эрэ, кумах көмүспүн ыйаан көрүөхпүн.

– Миэхэ сиидэм суох, сиидэ уларсар кыаҕым суох, – диир биирдэрэ.

– Туоҕуҥ баҕайытай, соруйан хаадьылыыгын дуо? – анараа киһи өһүргэнэр. – Мин сиидэни буолбатах, ыйааһыны ыйытабын ээ!

– Сиппиирим эмиэ мэлигир, биэрэр кыаҕым суох! – көмүс маастара кэлиилии кэбэр.

Көрдөһөөччү кыыһыран дэлби ыстанар:

– Туох сиидэтин, сиппиирин этэҕин, мин ыйааһыны көрдүүбүн эбээт!

Онуоха киһитэ хардарар:

– Аҕаккаа, эн кырдьаҕас киһигин. Кумах көмүскүн ыйыыргар илииҥ салҕалаан тоҕуоҥ. Оччоҕо, ону хо-муйаарыгын, аны анал миинньиги көрдүөҥ. Онтон,быылтан-буортан араараары, сиидэ көрдүөҥ. Ол иһин эрдэттэн сэрэтэн этэбин: миинньигим, сиидэм да суох диэн!

- 30 -

УОРУЙАХ

Уоруйах түүн дьиэ иһигэр киирээри, истиэнэни дьөлө сатыыр. Дьиэлээх киһи ыалдьа сытар эбит. Түүн тоҥсуйар тыаһы истэн уһуктар. Түннүгүнэн өҥөйөн аллара уоруйаҕы көрөр эрээри, ыалдьан өйүкү-төйүкү сылдьар буолан, кини тугу гынарын ситэ өйдөөбөт.

– Ээй, эн бу тугу гынаҕын? Түүн үөһэ?

Уоруйах, чыпчылыйан да көрбөккө, чап гыннарар:

– Барабаан охсобун!

– Барабаан тыаһа иһиллибэт эбээт?

– Ээ, долгуйума. Сарсын: «Оо, сорум-муҥум эбит! – диэн ыһыы-хаһыы түһэрэргэр барабаан тыаһа дьэ иһиллиэ!» – уоруйах күлүү-элэк оҥостон ыманҥныыр.

- 31 -

БИЭ КУЛУНЧУГУН ҮӨРЭТИИТЭ

Кулуннаах биэ уулуу тураллар. Сылгыһыттар атын сылгыларын эмиэ уулатаары ыҥыран, ууну охсон чаллырҕаталлар. Онтон үргэн кулунчук өрө чөрбөс гынан, эргим-ургум көрүнэр. Биэ кулунун уоскутаары ыйытар:

– Оҕоккоом, туохтан куттаннын, тоҕо уулаабаккын?

– Оттон бу дьон ууну тыаһаталлара улахана бэрт дии! Кинилэр бары тэҥнэ ууну охсоллоруттан куттанабын.

– Ээ, оҕом сыыһа, – биэ уоскутар, – сир-халлаан айыллыаҕыттан итинник буолар, аны даҕаны салҕана туруо. Туох да туһата суоҕунан дьарыктанааччылар куруутун бааллар. Онуоха суолта биэрбэт, кыһаммат баҕайыта! Уугун иһэргин бил. Сотору кинилэр кэмсинэн бытыктарын үргэнэр кэмнэрэ кэлиэ. Туһата суох, көлдьүргээн бириэмэлэрин халтайга ыыппыттарыттан кэмсиниэхтэрэ.

- 32 -

СЫТ ДА АРААСТААХ

Араас дыргыл сыттаах ууну, маahы, мастары, оту атыылыыр баhаарга аан маҥнай кэлбит киhи эрэйдээх туймааран охтубут. Үйэтигэр билбэтэх эриэккэс арамаат сытыттан мэйиитэ эргийэн, сүрэҕэ өлөхсүйэн өйүн сүтэрбит. Кини тула атыылааччы дьон мустубут. Бары хайдах көмөлөhөрү тобула сатаабыттар. Биир киhи, кини сүрэҕэ тэбэрин бэрэбиэркэлээн көрөөрү, түөhүн бигээн көрөр. Иккиhэ оруоса сибэкки сыттаах ууну сирэйигэр ыhыахтыыр. Кини хантан билиэй итинник сытыы минньигэс сыты тулуйумуна бу мунаах өйүн сүтэрбитин. Сорохтор, итиини тулуйбакка охтубут диэннэр, этэ олус суоhаабытын намыратар аатыран, соломону инчэтэн сүүhүгэр туталлар, чэчэгэйин тарбахтарынан имитэн өйүгэр киллэрэ сатыыллар. Сорохтор сыттаах мас лабаатын саахары кытары булкуйан уматан буруотунан ыhааралар. Атын киhи, киниуолугун нэлэкэйдээн сөрүүкэтэргэ кыhаллар.

Ол быыhыгар: «Бэйи эрэ, итирэн охтубута буолаарай?»– диэн сытырҕалаан көрөөччү баар. Онуоха сорох дьон эбии уорбалаан: «Кырдьык арыгыны наhаа испит эбэтэр опиум, гашиш тардан туймаарбыт сордоох быhыылаах...»– диэн сабаҕалыыллар.

Баhаарга киhи өйүн сүтэрэн охтубутун туhунан сурах-садьык чугас эргиннээҕи дьиэлэргэ түргэнник тарҕанар. Ону истэн, бу охтубут ыт тириитин имитэр киhи эрэйдээх

инитэ сүүрэн кэлэр. Кини мындыр, сылык өйдөөх киһи этэ, убайа туохтан туймаарбытын өйдүү охсор. Ол иһин ыт холлубут тоорохойун илдьэ кэлэр.

– Кини туохтан өйүн сүтэрбитин сэрэйэбин, оттон төрүөтүн биллэххинэ –тугу гыныахтаахтын эмиэ билэҕин, – диэн эрэллээхтик этэр.

«Эрэйдээҕим үйэтин тухары, айаҕын ииттинээри, ыт тириитин таҥастаахынынан дьарыктанар. Биллэн турар, кини төбөнү туймаардар дыргыл сыттаах табаар атыыланар баһаарыгар биирдэ даҕаны үктэнэ илик буолуохтаах. Ол да иһин араас күндү, дыргыл арамаат сытын тулуйбатаҕа чахчы», – диэн иһигэр таайа саныыр.

Ким даҕаны кини хайдах эмтиирин көрбөтүн гына, дьону тэйиччи сыҕарыйалларыгар көрдөһөр. Уонна кистии-саба били аҕалбыт ытын киитин убайын таныытыгар даҕайар. Куһаҕан эрээри бэркэ билэр сыта аҥылыйбытыгар, киһитэ дьэ өйдөнөн кэлэр.

Тэйиччиттэн көрөн турбут дьон кини ыалдьан охтубуту хайдах курдук кэбэҕэстик атаҕар туруорбутун олус сөхпүттэр, бэркиһээбиттэр:

– Баатыгарын, туох эрэ аптаах тылы билэр быһыылаах, эбэтэр ыарыһаҕы сонно үтүөрдэр дьикти күүстээх эмтээх дуу?! – диэн күйгүөрэллэр.

- 33 -

БУОРУ СИИР КИҺИ

Биир буору сиир кыдьыктаах киһи олорбут. Кини саахар ылаары, ас-үөл лааппытыгар киирбит. Атыыһыт киитэрэй баҕайыкиһи этэ. Ыйааһын мээрэйдиир киирэлэрэ тимиртэн буолбакка, буортан оҥоһуллубут эбиттэр.

– Саахар атыылаһабын, – диир атыылаһааччы.

– Сөп, үчүгэй, ол эрээри мин киирэлэрим буортан оҥоһуллубуттарын билэн кэбис, – диэн хардарар атыыһыт.

– Мин ыксыыбын, киирэ буортан дуу, таастан дуу оҥоһуллубута миэхэ син биир... Уонна бэйэм да буору сиирбин сөбүлүүбүн.

Лааппылаах ыйааһын хараҕар киирэ ууран баран, атын хостон саахар ыла барар.

Ол бириэмэҕэ атыылаһааччы кыдьыга тулуппат, ыйааһынҥа сытар буор ыарыктан эмтэритэн ыла-ыла, кистии-саба сии турар. Оттон атыылаһааччыларын кыралаан балыйар адьынаттаах хаһаайын ону көрбөтөҕө буолар. Уонна иһигэр сэтэрээн, күлүгэр имнэнэр, соруйан бириэмэтин тардар: «Дьэ-дьэ, өссө элбэҕи сиэ! Бэйэҕэр бэйэҥ ночооту оҥосторуҥ миэхэ ордук бэрт! Мин киирэм буорун мэҥиэстэргиттэн буолбатах, аҕыйаҕы сиэххиттэн куттанабын. Төһөнөн элбэҕи сиигин, соччонон аҕыйах саахары ылыаҥ! Мыыннаххына, кистээн буору сиэбиккиттэн дьэ кэмсиниэҥ!»

- 34 -

ХОҺООННЬУТ УОННА ИККИ ВИЗИРЬ

Биир хоһоон суруйар киһи биллиэн-көстүөн наһаа баҕарар эбит. Кини хайҕал, күндү таҥас, бэлэх ылаары, султааҥҥа анаан хоһоон суруйан илдьэн биэрбит. Султаан дэлэгэй майгылааҕа. Хоһоонньукка тыһыынча көмүс манньыат биэрэргэ дьаһайар.

Султаан визирэ олус үтүө сүрэхтээх уонна эмиэ дэлэгэй киһи этэ.

– Оо, султааныам, итиччэ харчы дубук соҕус буолуо! Уон тыһыынча көмүс манньыаты биэрдэргин, төһөлөөх үөрэн-көтөн барыа этэй? Баай-талым, эн курдук сиэдэрэй султаан итинник талааннаах хоһоонньукка тыһыынчаны эрэ дук гынарыҥ итэҕэс буолуо.

Султаан, визирин тылын ылынан, хоһоонньукка эбии харчыны, өссө эҥин бэйэлээх сыаналаах таҥаһы, бэлэхтэри манньалыырга дьаһайар.

Хоһоонньут сиэдэрэй бэлэхтэн-туһахтан көтүөн кыната эрэ суох буолар. «Тоҕо итинник дэлэйдик манньалаатаҕай? Арааһата, султааҥҥа ким эрэ миигин хайҕаан кэпсээбит быһыылаах, ол да иһин ити курдук бойум манньаны ыллым дуу?» – диэн таайан ыйыталаһар. Онуоха:

– Султааҥҥа Хасан диэн үтүөкэн визирдээх. Ол кини тылын тириэрдэн – эн өлгөм бэлэх ылан абыраннын, – диэн быһааран биэрэллэр.

Хоһоонньут, үтүө санаалаах үрдүк сололоох тойоҥҥо анаан бүтүн поэманы суруйан, дьиэтигэр илдьэн биэрэр.

Хас да сыл аahар. Хоhоонньут эмиэ дьадайан, тиийиммэт-түгэммэт олохтонор. Уруккутун санаан, эмиэ хоhоон суруйан султааҥҥа илдьэргэ сананар. Кини дэлэгэйин, өлгөм манньалааҕын өйдүү сылдьан, хайҕал-махтал тыллаах хоhоонун илдьэн биэрэр.

Султаан талааннаах хоhоонньут-ырыаhыт дьоҥҥо биирдии тыhыынча көмүс манньыаты бэлэхтиир үгэстээҕэ. Оннук дьаhал биэрэр.

Ол эрээри урукку визирь барахсан олохтон барбытын кэннэ атын киhи солбуйан олороро. Бу визирь олус кэччэгэй уонна хаҕыс, тыйыс майгылааҕа.

– Оо, султааныам! – диир кини. – Араас ороскуот наhаа элбэх. Хоhоонньукка тыhыынча диэн алыс элбэх харчы. Хоhоонньут манньа уон гыммыттан биирин чиэппэрин, ол аата 25 манньыаты ыллаҕына даҕаны дуоhуйуо.

Онуоха баар дьон сөбүлээбэккэ күүгүнэhэ түhэллэр:

– Урут кырдьаҕас визирь бу хоhоонньукка уон тыhыынча манньыаты бэрдэрбитэ ээ!

– Кини тугу да мыык диэбэтин курдук оҥоруом. Көмүс оннугар хара буору да ыллаҕына, сөбүлэhэрин курдук кыhарыйыам! – диэн, эрэллээхтик этэр.

–Чэ, хайдах саныыргынан дьаhай, – султаан салҕа быhыытыйар. – Кини астынарын курдук оҥор, биhиги үтүө санаабытын, сиэрбитин хайҕаабыт киhи буоллаҕа.

Визирь хоhоонньуту өр да өр кэтэhиннэрэр. Кыhын, онтон саас буолан аahар, сайын бүтэн күhүҥҥү кэм үүнэр.

Хоhоонньут манньа кэтэhэригэр кэтэҕэ көhүйэр. Санааҕа-онооҕо ылларан, кырдьа быhыытыйар. «Сатаатар, көмүстэн матарар аата, аккаастыыргын биллэрэн кэлтэй кэтэhиннэрэн мунаама! Кураанахха эрэнэн аҥаардастыы кэтэhэр эрэйэ бэрт... Иккиттэн биирин быhааран куппун-сүрбүн кэлтэй кэтэhэн хомойор-хоргутар ыар баттык

санааттан босхолуурун буоллар!» – диэн визиргэ тиийэн мунун туойар.

Визирь кини ити курдук мунур уһугар тиийбитин кэтэһэ сылдьан, дьэ били сүүрбэ биэс көмүс манньыаты бэрдэрэр. Хоһоонньут урукку өлгөм манньаны санаан харааста быһыытыйар. Онуоха чаҕар дьон быһааран этэллэр:

– Урукку дэлэгэй визирь барахсан олохтон барбыта. Наҕараада, араас бэлэх-туһах кини саҕана өлгөм буолара. Оттон билигин кини оннугар олорбут кэччэгэй, бэл, тиийиммэт-түгэммэт дьаданылартан тириилэрин сүлүөхтүү дьүһүлэнэр! Эн бу харчыгын илдьэ бара оҕус. Туттаран ыллаҕына, ити даҕаны манньыаккыттан ытыс соттуоҥ. Эн билбэккин, ити харчыны бэрдэрэргэ биһиги төһөлөөх кыһаммыппытын!

– Оо, үтүө дьонуом, бу визирь аата-суола кимий?

– Хасан, – дииллэр киниэхэ.

Хоһоонньут, урукку визирь аата эмиэ Хасанын өйдөөн, саҥа аллайар:

– Ол барахсан эмиэ Хасан диэн этэ. Кини айыы санаатынан этиллибит биир тылынан сүүс араас үтүө дьайыы оҥоһуллара... Бу киһи эмиэ Хасан дэнэр даҕаны, туохха да туһата суох киһийдэх эбит. Арай, бырдьа бытыгыттан халаат өрүллүө эбитэ эрэ дуу...

- 35 -

КӨТӨР ҮС СҮБЭТЭ

Чыычаах эрэйдээх көтөрдөрү бултаһааччы туһаҕар иҥнибит. Булдун арааран ылаары турар киһиэхэ этэр:

– Оо, тойон хааныам! Эн үллэр үйэҕэр үгүс даҕаны кур оҕус, эмис хой этинэн эмсэхтэннэҕиҥ, тэбиэни да амсайбахтаатаҕыҥ эбээт. Бэл онно маҕалайыҥ туолбатах буоллаҕына, эгэ эрэ, быычыкаан чыычаах этигэр там гыныаҥ дуо? Миигин босхолоон ыыт дуу: мин үс олус туһалаах сүбэни биэриэм. Дьэ ону бэйэҥ сыаналаар – өйдөөх көтөр сүбэтэ ордук дуу, эбэтэр дуона суох этин сыыһа дуу? Маҥнайгы сүбэни сибилигин эн илиигэр туттаран олорон этиэм, иккиспин – ити дьиэ үрдүгэр көтөн таҕыстахпына, онтон мас лабаатыгар түһэн олорон үһүс сүбэбин биэриэм. Итэҕэй: ити үс сүбэни истэн баран, эн дьоллоох гына сананыаҥ!

Булчут көтөр тылын бэркэ сэҥээрэн истэр. Инньэ гынан итэҕэйэн сөбүлэһэр:

– Бу илиигэр баар кэмҥэр этэр сүбэм маннык: ким даҕаны эппитин иһин, олоххо сатаан кыаллыбаты эрэннэрдэхтэринэ, хаһан да итэҕэйбэт буол!

Булчут тылыгар туран ыытан кэбиспитэ – чыычаах дьиэ үрдүгэр көтөн тахсар.

– Хаһан даҕаны мүччү туппуккун, хайыы үйэҕэ ааспыты, көннөрөр кыаҕыҥ суоҕу аһыйбат, кэмсиммэт буол!

Чыычаах маска көтөн тахсан, лабааҕа олороот, салгыы чыбыгырыыр:

– Үһүс сүбэбин биэриэм иннинэ маннытыы этэрдээхпин: мин испэр олус сыаналаах, ханна да суох күндү уон дирхем ыйаахыннаах чөмчүүк таас баар. Ол чөмчүүгү ылбытыҥ буоллар эн уонна оҕолоруҥ байыа этигит. Ол эрээри дьылҕа хаан оннугу эһиэхэ анаабатах эбит, эн чөмчүүгү мүччү туттуҥ! – диэн кыһыылаахтык иһитиннэрэр.

Итини истээт, булчут төрөөрү талыыта киирэн иэйэр-туойар дьахтар курдук өрө сарылыы түһэр.

– Оттон мин эйиэхэ эппэтэҕим дуо: «Ааспыты, куоппуту аһыйан кэмсиммэт-кэмириммэт буол» диэммин! Ол сүбэбин өйдөөн истибэтэҕиҥ дуо, тоҕо олус иэдэйдиҥ-куодайдыҥ?! Ол кэнниттэн эйиэхэ эппитим эбээт: «Кыаллыбаты, олоххо суоҕу, ким да, эппитин иһин, итэҕэйимэ диэн»! Ээ дьэ, кэнэн эрэйдээх! Санаан көрүүй – миэхэ, үс дирхемҥа да тиийбэт ыйаахыннаах быыкаа барабыай саҕачча чыычаахха, хайдах уон дирхемнаах чөмчүүк баар буолуой!

Көтөрү бултаһааччы, «кырдьык даҕаны» диэбиттии, ах барар.

– Чэ, буоллун даҕаны, үһүс сүбэҥ туох диэний? – диэн ыйытар.

– Мин икки сүбэни биэрбиппин, эн биирин даҕаны туһамматах эрээригин эмиэ тоҕо да үһүс сүбэни истээри гынаҕын? Утуйа сытар киһилии аҥаарыйбыт даҥ курдук киһиэхэ сүбэни биэрэр – син биир тураҥнаах сиргэ сиэмэ ыһан үүнээйи үүннэрэ сатаабыт кэриэтэ туһата суох! – диир кэлэйбит чыычаах уонна көтөн тырып гынан хаалар.

- 36 -

БЕДУИН ЫТА

Бедуин ыта өлөн эрэрэ. Ону иччитэ аһыйан: «Оо, иэдээним, сорум-муҥум да баар эбит! Ыыйбыан-аайбыан!» – диэн муҥун туойар, маккыраччы ытыыр.

Аанан иһэр быстар дьаданы умнаһыт кэриэтэ киһи кинини аһынан ыйытар:

– Тоҕо бу айылаах уйа-хайа суох ытыыгын? Кими аһыйан иэдэйдиҥ, доҕоччуок?

Онуоха бедуин:

– Мин бэрт ымыылаах ыттааҕым. Онтум бу суол ортотугар өлөн эрэр... Барахсаным күнүһүн бултаан аһатара, түүнүн харабыл буолан абырыыра. Биир да булду куоттарбата, уоруйаҕы даҕаны чугаһаппата. Оҕордук чуор, булчут ыт этэ...

– Хайдах ыалдьаахтаата? – дьаданы муҥнаах, ааранан ыты аһынан, туоһулаһар.

– Аччыктаан быстараахтаата. Ытым эрэйдээх аһыыра суоҕуттан өлөн эрэр.

– Оттон эн сүгэһэргэр туох эрэ ас баар быһыылаах дии? – аанан иһээччи иҥэн-тоҥон ыйытар.

– Бэҕэһээҥниттэн ордубут килиэбим уонна өйүөм баар, – диэн соһутар бедуина.

– Бай, оттон, сатаатар, килиэп тоорохойун ыккар тоҕо биэрбэккин? – бэркиһээн умнаһыт саҥа аллайар.

– Ама да аһыммытым иһин аспынан ыһыахтаммаппын! – бедуин өс-саҕа буолан силбиэтэнэ түһэр. – Килиэп босхо кэлбэт, харчыга атыылаһаҕын, оттон ыппын аһыйан тохтор хараҕым уута сыанаҕа турбат, – диэн эбии соһутар.

Умнаһыт, кэлэйбитэ бэрдиттэн, чыпчырына түһэр:

– Оо, киһи буолбатах, син биир үрүллүбүт хабах кэриэтэ аатыгар эрэ киһи курдук моһуоннана сылдьар буор маҕалай эбиккин! Иининг буоругар эрэ хараҕынг туолууһук... Харах уута диэн эйиэхэ, килиэпкэ холуйдахха, туохха да ууруллубат эбит буоллаҕа – аһынар сүрэҕэ суох киһийдээҥнэ!

- 37 -

ДЬАРДЬАМАНЫ ТИРИЭРЭЭРИ

Биир ааргы киһи суолга түбэсиһэн, Иса таҥара илдьитэ бороруогу кытары аргыстаспыт. Дьэ ол айаннаан иһэннэр бу киһи дириҥ холуодьас түгэҕэр сытар уҥуохтары көрөн, икки атах барыта сүгүрүйэр Үтүө Бэйэлээх Исатыттан көрдөһөр:

– Оо, аргыһыам! Эн өлбүт дьону тириэрэргэр этэр алгыстаах тылларгар миигин үөрэтиэҥ этэ дуо? Оччоҕо мин даҕаны өлөн уҥуохтара эрэ хаалбыт сордоохтору тириэрэн дьоҥҥо туһаны аҕалар киһи буолуом этэ.

– Кэбис, хаалар тылы тыллаһыма, – диэн Үтүө Бэйэлээх Иса буойар. – Мээнэ эн курдук киһи итинниги кыайбат.

Ону баара, ааргы истиэх бэйэлээх буолуо дуо, эппитин этэ турар:

– Чэ, оттон миигин үөрэппэт буоллаххына, сатаатар, бэйэҥ дьиктилээх алгыс тылларгын ааҕыый, ити дар уҥуох тиллэн кэллин ээ – ама, ол сатаммат үһү дуо?

Кэлии да соҕох киһийдээн үүйэ-хаайа тутарыттан, дьон барыта сүгүрүйэр-ытыктыыр Үтүө Бэйэлээх Исата хал буолар. «Оо, Айыы Таҥара, тоҕо бу ааргы киһи арахсыбакка чоҕойдоно турарый?! Тоҕо бу иһэ-таһа дьалкыйбыт киһийдээн бэйэтин дуоһатын туһугар кыһаллыбатый? Бэйэтэ даҥыра өлүктүйбүт кутун-сүрүн санаабатый, тугун-ханныгын билбэт уҥуоҕун туһугар кыһаллыбыта буоларый?!»

Сымала курдук сыстыбыт киһи арахсыа суоҕуттан, Үтүө Бэйэлээх Иса кини көрдөһүүтүн ылынар. Сиэр-

туом быһыытынан мэлииппэ тылларын ааҕан, Аллаахтан көрдөһөр. Аллаах көрдөһүүнү ылынан өлүгү тириэрэр. Хара, сүүнэ бэйэлээх хахай тиллэн кэлээт, холуодьастан ойон тахсан, били көрдөһөн ынньаҕалаппыт ааргы киһи сордооҕу модун баппаҕайынан самнары охсон өлөрөн кэбиһэр.

- 38 -

СУЛТААН УОННА КУЛУТ КЫЫС

Бэйэтин кэмигэр биир султаан аатыран-сураҕыран олорбута. Баай-талым олохтооҕо, майгы-сигили да өттүнэн мааны этэ. Биирдэ кини чугас доҕотторун-атастарын кытары бултуу барбыта. Аара суолга кини кулут кыыһы көрсө түспүтэ. Ол барахсан кэрэ көстүүтүттэн, ис киирбэх бэйэтиттэн султаан сонно сүрэҕин сүүйтэрбитэ, кутун туттарбыта. Түөһүн иһигэр сүрэҕэ, килиэккэҕэ хаайтарбыт чыычаахтыы, толугуруу мөхсүбүтэ. Сыананы кэрэйбэккэ, кини кулут кыыһы атыылаһан дыбарыаһыгар аҕалбыта.

Султаан дьоллоохтук санаммыта. Тапталлааҕын булан, үөрүү-дьол аргыстаммыта. Кыыс толору ый сыдьаайарыныы туналҕаннаах ньуурдааҕа. Ол эрээри султаан дьоллоох олоҕо уһаабатаҕа. Кыыс барахсан эмискэ ыалдьан хаалбыта. Суорҕан-тэллэх киһитэ буола ыараханнык ыалдьыбыта.

Аан дойду араас муннугуттан чулууттан чулуу эмчиттэри ыҥыртаабыттара. Султаан кинилэртэн иэйэн-туойан көрдөспүтэ:

– Биһиги иккиэммит олоҕо эһи илиигитигэр баар. Мин олоҕум улахан суолтата суох. Тоҕо диэтэххэ, кини дуулаата тыыннааҕын тухары эрэ мин кутум-сүрүм чөл. Ким эмтээн үтүөрдүбүккэ – туох баар баайбын-дуолбун, күндү таастары, көмүһү-алмааһы барытын туран биэрэбин!

Эмчиттэр онуоха:

– Оо, султаан! Кинини үтүөрдэр туһугар кыһаллыахпыт. Туох баар бары билиибитин-көрүүбүтүн, мунньуммут

үөрүйэхпитин, ньымабытын туһанан, күүспүтүн-өйбүтүн холбоон эмтиэхпит, – диэн хардарбыттара.

Кинилэр бэйэлэригэр олус эрэллээх, улаханнык сананар буоланнар, хайалара даҕаны: «Туох кыаллары барытын оҥоруохпут, ол эрээри Аллаах таҥара эрэ көмөтүнэн үтүөрдүөххэ сөп. Ыарыһах үтүөрэрэ Аллаах эрэ илиитигэр баар, иншАллаах!» – диэбэтэҕэ.

Күн-түүн ааһан испитэ. Эмчиттэр, отоһуттар араас эми-тому барытын туттубуттара. Ол эрээри ол барыта көмөлөспөтөҕө, ыарыһах, харах ортотугар иинэн-хатан, быһа охсор быһаҕаһа эрэ хаалаахтаабыта. Султаан ытаан-соҥоон муҥнанан, хараҕын уута халаан уутунуу халыйа тохтубута. Ыарыһах дьэ эбии бэргээн иһэрэ.

Султаан, эмчиттэр кыайан көмөлөспөтөхтөрүн көрөн, кэлиэх-барыах сирин булбатаҕа. Ыксаан мэчиэккэ сүүрэн тиийбитэ. Михраб иннигэр тобуктаан сиргэ тиийэ тоҥхойон үҥэн барбыта. Тойон таҥараттан ис сүрэҕиттэн иэйэн-куойан элэ-была тылын этэн көрдөспүтэ-ааттаспыта:

– Оо, Аллааҕым, мин туспар Эн оҥорбут бары үтүө дьайыыларгыттан саамай кыралара – султаан олбоҕор олорор былааһы тосхойбутуҥ буолар. Туох диэн этиэмий. Эн бэйэҥ да билэҕин мин аанай-туонай алдьархайбын!..

Султаан ити курдук элбэҕи этэн, иэйэн-туойан, үҥэн-сүктэн көрдөспүтэ.

Күүһэ-сэниэтэ эстэн, охтон түһэн, бэрт ыараханнык утуйбута.

Түүлүгэр сырдыгынан сыдьаайар үтүө-мааны мөссүөннээх кырдьаҕас кэлэн эппитэ:

– Оо, султаан, үөр-көт! Эн үҥэн-сүктэн көрдөһүүҥ-ааттаһыыҥ туһааннааҕар тиийэн иһилиннэ. Сарсын эн дыбарыаһыҥ ааныгар айанньыт кэлиэҕэ. Ханнык да түбэлтэҕэ кинини киэр үүрүмэ. Кини биһигиттэн тиийиэҕэ,

биһиги кинини ыыппыппыт. Кини наһаа дьоҕурдаах эмчит. Дьиҥнээх айдарыылаах эмчиттэн ирдэнэр туһалаах, бары кыах, дьоҕур киниэхэ дэлэччи баар. Киниэхэ итэҕэй, эрэн, тоҕо диэтэххэ, кини – киһи итэҕэйэр, эрэнэр, эрэлин уурар эмчитэ.

Султаан үөрэн уһуктаат, сарсыарда буоларын тулуйбакка-тэһийбэккэ күүтэр. Халлаан суһуктуйа сырдаан сулустар утум-ситим өлбөөрө сүтүүлэрэ, күн саҕахтан үөһэ ойуута тура эккирээн, түннүккэ хам хатанар. Түүлүгэр этиллибит киһи кэлэрин кэтэһэр.

Кэмниэ-кэнэҕэс дыбарыаска ким эрэ чугаһаан эрэрин көрө биэрэр. Султаан аанҥа сүүрэр, харабыллартан, чаҕардартан урутаан тахсан, ыраахтан кэлбит киһини таһырдьа көрсөр. Кууһан ылан сүүһүттэн, илиилэрин ууруур-сыллыыр. Дыбарыаска киллэрэн, күндүлүү-маанылыы олорон, эмчиттиин ирэ-хоро сэһэргэһэллэр. Онтон султаан ыарыһахха киллэрэр. Ыалдьа сытар кэрэчээн кулут кыыска чугаһыыллар. Эмчит ыарыһах сирэйин-хараҕын, дьүһүнүн-бодотун сыныйан одуулаһан кубархайын, тириитин өҥө уларыйбытын бэлиэтии көрөр, сүрэҕин тэбиитин кэмниир, этин суоһун бэрэбиэркэлээн тута быһаарар.

– Атын эмчиттэр сыыһа эмтээбиттэр, инньэ гынан үтүөрдүөхтээҕэр эбии бэргэппиттэр, – диир кини.

Кыыс туох ыарыылааҕын эмчит сонно тута быһаарар. Ыарыһах этэ-сиинэ чэгиэн, ол гынан баран, дууһатын аалар-кэрбиир ыар санаа-оноо баарыттан мөлтөөбүт-амньыраабыт эбит. Эмчит султаанҥа туһаайан этэр:

–Бука бары бу хостон таҕыстыннар, ол иһигэр эн эмиэ. Ыарыһахтан ыйытардаахпын, ону ким да истиэ суохтаах.

Иһирдьэ баар дьон бары тахсаллар. Эмчит, иккиэйэҕин хаалбыттарыгар, кыыс, харытын хорук тымырын тарбаҕын

сүрэҕинэн, илиитин иминэн бигээн, сүрэҕин тэбиитин кэмнээн кэтээн олорор. Уонна, дьэ, ыйыталаһан барар:

– Хантан төрүттээххин-уустаахххын? Төрдүгүн-уускун биллэххэ, – эмп-томп аныырга ордук көдьүүстээх. Хаан-уруу аймахтарыҥ, доҕотторуҥ-дьүөгэлэриҥ, сөбүлүүр-таптыыр дьонуҥ кимнээҕий?

Кулут кыыс төрөөбүт-үөскээбит дьиэтин, урут бас билэр хаһаайыттарын, төрөөбүт дойдутун туһунан кэпсээн барар. Эмчит болҕойон истэ-истэ, ыарыһах тымырынан сүрэҕин тэбиитин кэтии олорор. Өскөтө, кыыс ким эмэ аатын ахтан аһарарыгар сүрэҕин тэбиитэ түргэтээн кэллэҕинэ – дууҺатын бааҺыгар эмп кэриэтэ буолар киһини билиэххэ сөп.

Кыыс ханнык дьиэлэргэ, куораттарга, туох дьоннорго олоро сылдьыбытын кэпсииригэр сирэйэ-хараҕа, сүрэҕин тэбиитэ да уларыйбакка, биир тэҥ хаалар. Ол курдук куораттартан саамай бастыҥнара, үтүөкэн куорат Самарканд туһунан кэпсиэҕэр диэри сүрэҕин тэбиитэ уларыйбат. Онтон Самарканд туһунан ахтаатын кытары ыарыһах имэ арыый тэтэрэн, нарын-намчы харытын хорук тымырыгар сүрэҕин тэбиитэ күүһүрэн кэлбитэ биллэр.

Ити курдук эмчит кулут кыыс Самарканҥа олорор көмүс симэҕи, киэргэли оҥороччу маастары хардата суох таптаабытын сэрэйэн өйдүүр. Өр кэмтэн ыла ол табыллыбатах тапталтан кини сүрэҕэ хаанынан оҕуолуурун билэр. Уонна били, кыыс, тапталынан туһанан баран сыаналаабатах, киһи куорат хайа өртүгэр, ханнык уулуссаҕа, олорорун туоһулаһар.

Эмчит ыарыһах хоһуттан тахсан, султааҥҥа тиийэр. Тугу истибитин-билбитин кэпсээн баран сүбэлиир:

– Бу дьоло суох эрэйдээх үтүөрэрин туһугар ол киһини манна аҕалтарыах тустаахххын. Икки саамай эрэллээх

эрдьигэннэргин бэлэх-туһах илдьэ баралларыгар, ол көмүсчүтү дыбарыаскар ыҥыран аҕалалларыгар дьаһай.

Султаан этиллибитин курдук икки эр бэрдин ыытар. Өр айаннаан бэйэтин кэмигэр кэрэ кыыс тапталыттан харчытын ордорбут көмүсчүт үлэлиир мастарыскыайыгар тиийэллэр.

– Үөр-көт, маастар, соргу тосхойдо! Эйигин султаан талан, бэйэтин дыбарыаһыгар ылгын киэргэл-симэх оҥороччунан анаата!

Султаан бэлэҕиттэн-туһаҕыттан хараҕа халтарыйан, кутун-сүрүн абылатан били киһи сөбүлэһэн кэлсэр. Уһун суолга өр айаннаан сылайан-элэйэн кэлбиттэригэр, эмчит султаанҥа көрүһүннэрэ киллэрэр.

Султаан сүр эйэҕэстик үөрэ-көтө көрсөр. Күндү симэх-киэргэл хараллар хоһун күлүүһүн туттарар. Уонна кини туһугар бэйэтин олоҕун толук биэрэрин да кэрэйбэт таптыыр кулут кыыһын туран биэрэр.

Алта ыйы быһа көмүсчүт уонна кыыс бииргэ олороллор. Кулут кыыс ыарыыта, харахтан сыыһы ылбыттыы, ааһан үтүөрэр. Толору чөлүгэр түһэр.

Онуоха эмчит сүлүһүннээх булкадаһыгы оргутан бэлэмниир уонна тапталтан баайы-дуолу ордорбут көмүсчүккэ иһэрдэр. Ол күнтэн ыла бу муҥнаах иинэн-хатан, дьүдэйэн-дьаарайан хайа охсор аҥаара, быһа охсор быһаҕаһа хаалар. Баас өлүү буолан, көрүөхтэн сүөргү көрүҥнэнэр. Кэрэчээн кулут кыыс көмүсчүт эрэйдээх урукку килбиэннээх мөссүөнэ кэбилэммитин кэннэ таптала сойон, киниттэн киэр туттар.

Бу сордоох, хааннаах хараҕын уутунан суунан, муҥун ытыыр: «Бу күн аннынааҕы дойдуну таас хайа тулалаан турарга дылы. Биһиги туох баар оҥорбут оҥоһуубут, хас биирдии дьайыыбыт, тылбыт-өспүт ол таас хайа

очуостарыттан тэйэр ой дуораанын кэриэтэ эбит. Үтүөтэ – үтүөнэн, куһаҕана – куһаҕанынан бэйэҕэр төттөрү эргиллэн энсиллэн кэлэр эбит». Ол курдук суланан-кэлэнэн өлөр, дууһата Аллаахха көтөр.

Кулут кыыс бэрт сотору дьоло суох тапталыттан уонна ыар ыарыытыттан букатыннаахтык үтүөрэр.

- 39 -

«МАҐНАЙ КИНИ ТЫЫНЫН БЫҺЫҢ»

Биир дэриэбинэҕэ ороспуонньуктар саба түспүттэр. Дэриэбинэ саамай ытыктанар дьонуттан биирдэрин тутан ылан кэлгийэллэр, өлөрөөрү гыналлар.

Уолуйа куттаммыт сордоох ааттаһар-көрдөһөр:

- Оо, султааннар, улуулар! Туох гынаары миигин өлөрө сатыыгыт? Мин туга да суох дьаданы киһибин!

Онуоха халабырдьыттартан биирдэстэрэ баргыйар:

- Эйигин дьууктуур төрүөппүт – атаскын салытыннараары, эн өлүүгүн көрөн куттанан кистээбит көмүһүн булан биэрдин диэн!

- Оттон ити этэр киһигит миигиннээҕэр өссө дьаранаас муҥнаах эбээт! – кэлгиллэн турааччы эбии иэдэйэр.

- Дьаданы ааттаах даҕаны, биһиги кини көмүстээҕин туһунан истэн билэбит! – ороспуонньук саба күргүйдүүр.

Онуоха били киһи сордоох аны бу курдук көрдөһөн барар:

- Эһи иккиэммитигэр көмүс баар диир буоллаххытына – бастаан кини тыыныҥ быһыҥ, онтон куттанан мин көмүһү ханна кистээбиппин этэн биэрэрим туһутар...

- 40 -

ЫАРЫҺАХХА СЫЛДЬЫЫ

Биирдэ Улууттан Улуу бэйэлээх Аллаах ылгын илдьитэ Муса бороруогу хомуруйбут (Христианство үгэһинэн Моисей бороруок).

- Оо, ылгын илдьит тириэрдээччим, мин ыалдьа сыттахпына эн тоҕо көрсө кэлбэтиҥ?!

Муса бороруок таҥара илэ бэйэтинэн итинник хомойор-хоргутар тыллары эппититтэн наһаа дьиктиргээбит.

- Оо, Аллааҕыам! – диир кини. – Эйиэхэ туох да итэҕэс-омсо диэн букатын суох, кыркаҕа суох ырааскын, Эйигин туох даҕаны хоромньу, эмсэҕэлээһин диэн хаһан да таарыйбат. Оо, Тойон Таҥара, ити эппит тылларыҥ миэхэ сатаан өйдөммөттөр. Эйигиттэн ааттаһабын-көрдөһөбүн: ити кистэлэҥ суолталаах тылларыҥ ис номоҕун быһааран кулу.

Үрдүктэн Үрдүк, Дьиҥ Чахчы Барытын Көрөр-Истэр, Барыга Баар этэр:

- Тоҕо эн үтүө аһыныгас санааҕын көрдөрбөтүҥ уонна Мин ыалдьарбар тоҕо кэлэ сылдьыбатыҥ?

- Оо, Тойон Таҥара! Эйиэхэ туох да итэҕэс, энчи суох эбээт. Мин туох диэхпин букатын билбэппин. Сатаан өйдөөмүнэ, буккулларбар тиийээри гынным. Оо, Тойон Таҥара, ити эгэлгэлээх өйдөммөт тылларыҥ ис номоҕун арый дуу!

Онуоха Үрдүктэн Үрдүк уонна Бары Бааргa Чахчы Баар Үтүө Бэйэлээх ытык-мааны Мусаҕа этиитин ис хоһоонун дьэ арыйар:

- Мин саамай үтүө санаалаах, чэҥкир ыраас, талыллыбыт кулуттарбыттан биирдэстэрэ ыарыйда! Эн буоллаҕына, кини доруобуйата хайдаҕын билсэ бара сылдьыбатын!

- 41 -

ХОТОҢҢО ХААЙЫЛЛЫБЫТ ГАЗЕЛЬ

Биир аһынар сүрэҕэ суох булчут ойууртан газелы тыыннаахтыы тутан аҕалбыт. Дьиэтигэр кэлэн, хаанын да хамсатан көрбөккө, оҕустар уонна өсүөллэр симиллэн турар хотонноругар уган кэбиһэр.

Айылҕа оҕото тэһииркээн мунҥнанар. Үргэн муннуктан муннукка ыстанар, туора-маары ойуолуур. Ыкса киэһэ булчут сүөһүлэрин иннигэр соломо тэлгэтэр.

Аччык сүөһүлэр соломону, туох эрэ үтүө аска дылы, сиэн кимиритэн бараллар. Газель мунҥнаах соломо быыла бурҕаҥныырыттан, никсик сытыттан, сүөһүлэр хойууларыттан-убаҕастарыттан сиргэнэн сордонор. Ууттан сиргэ быраҕыллыбыт балык курдук өрө мөхсөр. Биир өсүөл, газелы аһынан, күлүү-элэк оҥостооччулары буойар:

- Бу газель султаан кэриэтэ үтүө төрүттээх буолан, бэйэтин билинэр, түбэспит балаһыанньатын кытары эйэлэһиэн баҕарбат. Күлүү-элэк оҥостон, эрэйин эл-бэтимэҥ!

Атын өсүөл онуоха үгэргиир:

- Араахата, кини чөмчүүк таахы булан баран, хайдах ыараханнык атыылыан билиминэ уоскуйбат!

- Оннук үтүө бэйэлээх, никсик сыты тулуйбат барахсан буоллаҕына, тоҕо манна симиллэн сылдьар? Султаан олбоҕор тиийэн ыксаластын эбээт! – иккис өсүөл хаадьылаахыҥҥа кыттыһар.

Атын өсүөл соломону олус симинэн, иһэ тоҕо баран

ыһылыннарар. Күлүү оҥостон, газелы “аһаа» диэн ыҥырар.

- Суох, аһыыр баҕа да, кыах да суох! – диир газель.

- Көрөбүн-көрөбүн. Эн талымастаан аһаабаккын, эбэтэр саатаҕын! – өсүөл өс саҕа буолар.

- Эн аһыҥ - соломо. Бэйэҥ этиҥ-хааныҥ ылынар аһылыгыҥ. Оттон мин ып-ыраас уулаах үрэх кытылынааҕы намчы сэбирдэхтээх отунан аһыы сылдьыбытым. Эҥин дьикти үүнээйилээх чараҥнарга мэччийэрим. Гиацинт, тюльпан, базилик сибэккилэри сирэ-тала сиирим. Бу билигин кыһалҕатыйбычча эрэ, урут аһаабатах, хоччоххой аһылыгы бор баҕайытык аһыы үөрэнэр баҕам суох, - диэхтээбитэ газель.

- Кэпсээ-кэпсээ, халытан ис! Ол-бу олоҕо суох сымыйаны истибит бэйэккэбит! - өсүөл итэҕэйбэтин биллэрэр.

Онуоха газель этэр:

- Мин тылларым кырдьыктаахтарын «газель ыыта» диэни ыланнар, дьоннор дьикти кэрэ арамаат сыттаах таҥастарыгар ыһынар уу эбэтэр маас оҥостоллоругар туһаналлара ону бигэргэтэр. Оннук айылҕаттан биһиэхэ эрэ баар. Атын алоэттан, амбреттан ылан оҥороллоругар тэҥэ суох күндү буолар. Ол эрээри өсүөл эрэйдээх, ону хантан өйдүөххүнүй?! Хотон ыар холоҥсотугар үөрэммит сүөһү күндү арамаат сытын кыайан араарбат. Эһи, өсүөллэр, оннооҕор, суолга баран иһэҥҥит мэлдьи атын өсүөл киитин сытырҕалыыр идэлээххит буолбат дуо?

- 42 -

БЫТЫГЫН ОҔУНУОХТАНАР КИҺИ

Биир дьаданы киһи сыалаах баҕайы сүөһү кутуругун тоорохойун булбут. Хас сарсыарда аайы тор курдук уоһун үрдүнээҕи бытыгын били сыатынан соттон ньалҕарытар идэлэммит. Уонна баай дьон мустар сирдэригэр сылдьар буолбут.

- Ыҥырыылаах ыалдьыт быһыытынан онно сырыттым, манна маанылаттым, араас сыалаах-арыылаах, минньигэс аһы аһаатым, - диэн кэпсэнэ-кэпсэнэ бытыгын туоһу оҥостон имэринэр, эрийбэхтиир эбит. – Бытыгым кытта сыа-арыы буолла, - диир.

Оттон дьаданы киһи хам аччык куртаҕа муҥнаах муҥун туонара: “Аллаах бу сымыйаччы албынын арыйара буоллар. Эн араас минньигэһи сиэтим-аһаатым диэтэҕиҥ аайы, эбии курулуу умайабын, эрэйдэнэбин!”.

Били киһи эрэйдээх бэйэтин өйтөн оҥорор кэпсээнин бэйэтэ да итэҕэйэн барбыта. Кыахтаах баай, атыттардааҕар ордук курдук сананар буолбута. Туос аччык куртаҕа кини хас кэпсэннэҕин аайы түрүтэ тардан, ап-аһыы үөһүнэн туолан аһыйан-кутуйан эрэйдэнэрэ. Иччиттин үөхсэн, таныйан сордоноро. Кэмниэ кэнэҕэс, били сыа тоорохойун куоска түбэһэ түһэн, мүччү туттаран илдьэ барбыта. Оҕолор эрэйдээхтэр, аҕаларыттан мөҕүллүмээри, эккирэтэн муҥнаммыттара да сиппэтэхтэрэ. Ордук кыра уолчаан, аҕата кэһэтиэҕин санаан, куттанан кубарыйан хаалбыта, мэктиэтигэр, ибигирэс буолбута.

Оҕо барахсан аҕата баай, кыахтаах дьону кытары тэҥнээх курдук туттан сэһэргэһэ олорор сиригэр сүүрэн аҕылаан-мэҕилээн кэлбитэ:

- Аҕаккаа, бытыккын оҕунуохтуур сыаҕын куоска ытыран куоппутун эккирэтэн кыайан сиппэтибит... – диэн хайдах баарынан айахтаппыта.

Сэлэһэ олорор дьон соһуйан ах барбыттара, сирэй-сирэйдэрин көрсүбүттэрэ. Уонна бары күлэн тоҕо барбыттара. Онтон аччык дьаданы киһи муҥнаах кы-быстыылаах түгэҥҥэ түбэспитин аһынан, ас бөҕөтө тартаран, кинини күндүлээбиттэрэ-мааныылаабыттара.

Оттон били киһи үтүө дьон сиэрдээх быһыыларын, дэлэгэйдэрин, киһини тас көрүҥүттэн, кураанах тылыттан буолбакка, бэйэтин ис дьиҥин сыаналыылларын өйдөөбүтэ. Онтон ыла сымыйанан-кырдьыгынан дьонтон ордо, киһиргэнэ сатаабат буолбута.